

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΡΕΘΥΜΝΟ 2004

Αρρενολοχεία στις Πρωτόγονες Κοινωνίες

●εανώ Κοκκινάκη¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την ευρεία έννοια, η μετάβαση στην πατρότητα, μέσω της πατρικής μίμησης των ωδινών του τοκετού, της πατρικής μίμησης της επιλόχειας αδιαθεσίας και/ή των διατροφικών και συμπεριφορικών απαγορεύσεων που επιβάλλονται στον πατέρα, σηματοδοτείται, σε κάποιες πρωτόγονες κοινωνίες, με ειδικές τελετές στις οποίες στο σύνολο τους αποδίδεται ο όρος «τελετουργική αρρενολοχεία». Ο σκοπός της παρούσας θεωρητικής εργασίας είναι η περιγραφή και η παρουσίαση των ερμηνειών που έχουν διατυπωθεί για το φαινόμενο της τελετουργικής αρρενολοχείας προκειμένου να αναζητηθεί ένα επαρκές ερμηνευτικό πλαίσιο υπό το πρίσμα των δεδομένων της σύγχρονης Αναπτυξιακής Ψυχολογίας. Για το σκοπό αυτό η παρούσα εργασία δομείται ως εξής: στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται μια ιστορική ανασκόπηση της χρήσης του όρου της «τελετουργικής αρρενολοχείας». Στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται μια προσπάθεια ορισμού της «τελετουργικής αρρενολοχείας» καθώς και περιγραφή των ειδών και των παραλλαγών αυτής στις πρωτόγονες κοινωνίες. Μια ανασκόπηση των ερμηνειών που έχουν δοθεί για την τελετουργική αρρενολοχεία παρουσιάζεται στο τρίτο μέρος της εργασίας. Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με μια σύνοψη των παραπάνω, την άσκηση κριτικής και τη διατύπωση ενός προβληματισμού για την επάρκεια των ερμηνειών αυτών. Μέσα από τον προβληματισμό αυτό, στο τέλος της εργασίας, διατυπώνεται η υπόθεση ότι η θεωρία της «έμφυτης διυποκειμενικότητας» πιθανόν να αποτελεί μια ερμηνευτική πρόταση αξία προσοχής για αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: πατρότητα, τελετουργική αρρενολοχεία, προ-γεννητική/ψευδο-μητρική αρρενολοχεία, μεταγεννητική/διαιτητική αρρενολοχεία, θεωρία της έμφυτης διυποκειμενικότητας

1. Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
nina@psy.soc.uoc.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος αρρενολοχεία αναφέρεται στην ανδρική εμπειρία της εγκυμοσύνης (Mason & Elwood, 1995) και η λατινική ορολογία *couvade* – που χρησιμοποιείται για την απόδοση του όρου- προέρχεται από την Γαλλική λέξη *couvet* που σημαίνει «κλωσώ μέσα στην φωλιά» ή «επιάζω» (Brochington, 1996; Δραγώνα, 1999; Lipkin & Lamb, 1982; Lundell, 1999; Parke, 1981; Lewis, 1982; Lundell, 1999; Parke, 1981). Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Βρετανό ανθρωπολόγο Sir Edward Taylor ή Tylor (Brochington, 1996; Vilaga, 2002; Mason & Elwood, 1995; Parke, 1981) το 1865 με βάση τις αναφορές από τους πρώτους ταξιδιώτες προς το «Νέο Κόσμο», οι οποίοι είχαν προσέξει την ομοιότητα μεταξύ της στάσης των ιθαγενών πατέρων μετά τη γέννηση του παιδιού τους (ιδιαίτερα στην Καραϊβική) και στο ευρωπαϊκό έθιμο κατά το οποίο «ο σύζυγος παίρνει το μέρος του γεννήτορα στο κρεβάτι, τον φροντίζουν όπως θα φρόντιζαν εκείνη (τη μέλλουσα μητέρα) και αναλαμβάνει (να παιξεί) αυτό το ρόλο για κάποιο χρονικό διάστημα» (Van Genner, 1943, παραπομπή από την Vilaga, 2002). Αν και ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Tylor το 1865, η καταγραφή του χρονολογείται πολύ πιο πριν. Οι Lipkin και Lamb (1982) αναφέρουν ότι η ιστορία του όρου χρονολογείται από τον Πλούταρχο, τους προχριστιανικούς, τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους (Mason & Elwood, 1995), ενώ ο Lundell (1999) θεωρεί ότι τα έθιμα που σχετίζονται με τις «τελετουργίες της αρρενολοχείας» είχαν καταγραφεί από το 50 μ.Χ στην Κορσική και ανάμεσα στους Iberians της Ισπανίας. Ο Marco Polo άκουσε για τις «τελετουργίες της αρρενολοχείας» στην επαρχία Kardandan και στην πόλη Vochang στην Κίνα, ενώ η πρακτική αυτή είχε καθιερωθεί για τα καλά στην Guiana, την Νότια Αφρική και την Νότια Αμερική. Ο Dawson (1929, παραπομπή από τους Mason και Elwood, 1995) πρότεινε ότι η τελετουργική αρρενολοχεία έχει την αρχική της προέλευση από την Κύπρο και στη συνέχεια εξαπλώθηκε γεωγραφικά. Παρά το γεγονός ότι ο Roth το 1893 θεωρούσε ότι οι «τελετουργίες της αρρενολοχείας» δεν υπήρχαν στον «Αρχαίο Κόσμο», αναφορές που υποδηλώνουν κάποια μορφή των τελετουργιών αυτών υπάρχουν για τις Η.Π.Α, την Γερμανία, την Αγγλία και την Σκανδιναβία (Newmann, 1943; Newmann & Newmann, 1939; Hand, 1957; Weiser-Aall, 1968; Moller, 1940; Ploss, 1912, παραπομπές από τον Lundell, 1999).

Οι δύο θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες υποστηρίζουν τη βιβλιογραφία που αφορά στην αρρενολοχεία είναι: 1) η προσέγγιση της κοινωνικής ανθρωπολογίας, με την περιγραφή της αρρενολοχείας στις προ-βιομηχανικές κοινωνίες ως ένα κοινωνικά επιβαλλόμενο σύνολο τελετουργικών συμπεριφορών των «έγκυων» αντρών και 2) η πρόσφατη κατηγοριοποίηση του συν-

δρόμου της αρρενολογίας ως αποτελούμενο από ένα μεγάλο εύρος σωματικών συμπτωμάτων και συμπεριφορικών αλλαγών – άγνωστης αιτιολογίας - που βιώνονται, με διακυμαινόμενη συχνότητα, από τους μελλοντικούς πατέρες στη σύγχρονη κοινωνία (Mason & Eilwood, 1995). Στην αναφορά που ακολουθεί, η έμφαση θα δοθεί στην προσέγγιση της κοινωνικής ανθρωπολογίας εξαιτίας του γεγονότος ότι: α) η ανθρωπολογική έρευνα για τους άντρες κατά την εγκυμοσύνη των συζύγων τους αποτελεί ένα “καλό σημείο εκκίνησης”, εφόσον αντιπροσωπεύει τη μόνη σοβαρή και συντονισμένη προσπάθεια κατανόησης της εξέλιξης κατά την περίοδο εκείνη, και β) πρώτη η εθνολογική έρευνα εντόπισε κοινωνίες, όπου, στο πλαίσιο μιας τελετουργικής διαδικασίας, ο άντρας παρακολουθεί την περίοδο της εγκυμοσύνης, υποδύεται πόνους τοκετού αντίστοιχους με αυτούς της γυναίκας του, υπακούει σε ταμπού της λοχείας (Δραγώνα, 1999; Lewis, 1982).

Ο σκοπός της παρούσας θεωρητικής εργασίας είναι η αναζήτηση ενός ερμηνευτικού πλαισίου για την τελετουργική αρρενολογία υπό το πρίσμα της σύγχρονης Αναπτυξιακής Ψυχολογίας. Προκειμένου να γίνει η αναζήτηση αυτή, στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται μια προσπάθεια ορισμού της τελετουργικής αρρενολογίας και η περιγραφή των ειδών και των παραλλαγών αυτής στις πρωτόγονες κοινωνίες. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια ανασκόπηση των ερμηνειών που έχουν δοθεί για την τελετουργική αρρενολογία. Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με μια σύνοψη των παραπάνω, μια κριτική και ένα προβληματισμό για την επάρκεια των ερμηνειών αυτών και με μια νέα ερμηνευτική πρόταση για αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο.

Περιγραφές της τελετουργικής αρρενολογίας

Με την ευρεία έννοια, η μετάβαση στην πατρότητα, η πατρική μίμηση των ωδινών του τοκετού, η μίμηση της επιλόχειας αδιαθεσίας και η επίδραση του πατέρα στην υγεία του νεογνού στις πρωτόγονες κοινωνίες σηματοδοτούνται με ειδικές τελετές ή εθιμοτυπικά πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία συνοψίζονται στον όρο «τελετουργία της αρρενολογίας» ή «τελετουργική αρρενολογία» (couvade, covada, the ritual couvade) (Brochington, 1996; Lundell, 1999; May & Perrin, 1985; Paige & Paige, 1981; Vilaya, 2002). Οι τελετουργίες αυτές αποτελούν εξ αρχής ένα από τα παραδοσιακά προβλήματα της ανθρωπολογίας, τα οποία όμως αξίζουν περαιτέρω μελέτης (Riviere, 1974, *παραπομπή* από την Vilaya, 2002; French, 1995). Η τελετουργία της αρρενολογίας συνίσταται από τη μίμηση από το μέρος του πατέρα πολλών στοιχείων του τοκετού τα οποία συναντώνται κατά τη διάρκεια του πραγματικού τοκετού (Columbia Encyclopedia). Το λεξικό του Webster (*παραπομπή* από τον French, 1995) ορίζει τον ανθρωπολογικό αυτό όρο ως «το έθιμο πολ-

λών πολιτισμών κατά το οποίο, όταν το παιδί γεννιέται, ο πατέρας ξαπλώνει στο κρεβάτι ως εάν να γεννούσε εκείνος το παιδί και υποβάλλει τον εαυτό του σε νηστεία, κάθαρση ή ταμπού».

Πιο συγκεκριμένα, στην εθνογραφική τους έρευνα, οι Paige και Paige (1981) κωδικοποίησαν την ύπαρξη τελετουργιών αρρενολοχείας όταν ο πατέρας:

α) απομονωνόνταν στο σπίτι κατά την εγκυμοσύνη ή μεταγεννητικά, με ή χωρίς τη μητέρα και το παιδί, τον θεωρούσαν ακάθαρτο και εκείνος απέφυγε τους άλλους,

β) απείχε από τις συνηθισμένες δραστηριότητες του μετα-γεννητικά, παρέμενε κοντά στο σπίτι και ελαχιστοποιούσε τις επαφές του με τους άλλους, και

γ) υποτασσόταν σε διατροφικές απαγορεύσεις κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης ή μεταγεννητικά.

Η τελετουργική αρρενολοχεία έχει αναφερθεί για ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών πολιτισμών και κοινωνιών, με εξαίρεση την Αυστραλία (Mason & Elwood, 1995; May & Perrin, 1985). Η χρονική στιγμή εκδήλωσης των διαφορών μορφών της αρρενολοχείας εντοπίζεται κατά τα πρώιμα στάδια της εγκυμοσύνης και/ή συνηθέστερα, στη διάρκεια του τοκετού και μεταγεννητικά.

Ένα παράδειγμα έναρξης των συμπτωμάτων της αρρενολοχείας κατά την εγκυμοσύνη προέρχεται από τους Marquesans στο Νησιώτικο Ειρηνικό Ωκεανό. Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και του τοκετού η συμπεριφορά των γυναικών της φυλής ορίζεται από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας και οι σύζυγοι εμπλέκονται τελετουργικά όταν, για παράδειγμα, απομονώνονται μαζί με τη σύζυγό τους κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Η έγκυος γυναίκα θεωρείται εξαιρετικά τρωτή στην επήρεια των δαιμόνιων πνευμάτων και των άλλων ατόμων της κοινότητας. Υποτίθεται ότι οι άνθρωποι θα πρέπει να αποφεύγουν να περπατάνε στους δρόμους, όπου είναι πιθανόν να συναντηθούν με την έγκυο γυναίκα, μερυστά στο φόβο να μολύνουν εκείνη και το έμβρυό της. Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, χιτίζεται μια ειδική καλύβα δίπλα στο σπίτι και πολύ πριν τον τοκετό η γυναίκα μετακομίζει εκεί όπου υποτάσσεται σε διάφορες διατροφικές απαγορεύσεις ή περιορισμούς στις δραστηριότητες της. Μαζί με τη γυναίκα, ο σύζυγός της απομονώνεται στην ίδια καλύβα και οι δύο περιμένουν τον τοκετό. Ο σύζυγος αναλαμβάνει ενεργό ρόλο κατά τον τοκετό. Αμέσως μετά τον τοκετό, οι δύο σύζυγοι έχουν σεξουαλική δραστηριότητα, προκειμένου να σταματήσει η ροή του αίματος από τη μήτρα. Κατά την ημέρα του τοκετού, κόσμος μαζεύεται προκειμένου να μάθει ποιός θα διεκδικήσει την πατρότητα του παιδιού. Ένα γλέντι σπίνεται όπου οι συγγενείς των δύο συζύγων έχουν πρωταρχικό ρόλο. Χοιρινό

κρέας μοιράζεται ανάμεσα στους συγγενείς, ενώ ο αδελφός της μητέρας και η αδελφή του πατέρα κόβουν τα μαλλιά τους και τα δίνουν στο νεογέννητο (Paige & Paige, 1981). Αξίζει να σχολιάσουμε ότι στην περίπτωση αυτή το μοίρασμα της εμπειρίας της εγκυμοσύνης και του τοκετού από τον πατέρα ξεκινάει κατά την προγεννητική περίοδο και κορυφώνεται, πιθανόν με ακραίο τρόπο, με την συμμετοχή του ή την παρέμβαση του ακόμα και στις φυσιολογικές επιπτώσεις του τοκετού στη γυναίκα, μέσα από την σεξουαλική δραστηριότητα, για να σταματήσει η ροή του αίματος από τη μήτρα.

Πιθανόν αυτό του είδους η τελετουργική αρρενολογεία να εξυπηρετεί και την πατρική υποταγή προς το παιδί μεταγεννητικά. Αναφερόμενος στην πατρική εξουσία που ασκείται στα παιδιά σε διάφορες πρωτόγονες φυλές, ο Stephens (1982) παραθέτει ένα απόσπασμα από την αφήγηση του Linton (1939), για την ίδια φυλή, ο οποίος αναφέρει:

Πολύ λίγη είναι η εξουσία που ασκείται στα παιδιά.. Αυτές οι βρεφολογούμενες οικογένειες (infant family heads, μετάφραση δική μου) θα μπορούσαν πρακτικά να κάνουν ό,τι τους ευχαριστεί. Στην κοιλάδα Ruapau κάποτε επισκέφτηκα τον τοπικό αρχηγό, ο οποίος είχε ένα αγόρι οκτώ ή εννέα ετών. Όταν έφτασα, ο αρχηγός και η οικογένεια του είχαν κατασκηνώσει στο μπροστινό οικόπεδο και τα αγόρια καθόταν στο σπίτι και έμοιαζε τόσο μελαγχολικό όσο και θριμβευτής. Μια ή δύο ημέρες πριν, το αγόρι είχε καυγαδίσει με τον πατέρα του και είχε απαγορεύσει την είσοδο των υπολοίπων στο σπίτι. Έτσι η οικογένεια παρέμεινε στην κατασκήνωση μέχρι το παιδί να πεισθεί να άρει την απαγόρευση και να τους επιτρέψει την είσοδο στο σπίτι.

Συνήθως, όμως, υπάρχουν δύο διαφορετικές μορφές τελετουργικής αρρενολογείας: η προγεννητική ή ψευδο-μητρική «αρρενολογεία» (prenatal or pseudo-maternal couvade) και η μεταγεννητική ή διαιτητική «αρρενολογεία» (postnatal or dietetic couvade) (Brochington, 1996; Lundell, 1999). Πρόκειται για εθιμοτυπικά πρότυπα συμπεριφοράς που εκδηλώνονται κατά τη διάρκεια του τοκετού, με την πατρική μίμηση των ωδινών κατά, ή μετά τον τοκετό, θέτοντας περιορισμούς στην πατρική και μητρική συμπεριφορά και/ή διατροφή σκοπεύοντας έμμεσα στην καλύτερη φροντίδα/διατροφή του παιδιού (Lundell, 1999; Vilaya, 2002).

Η πρώτη μορφή τελετουργίας «σχεδιάζεται με ένα μαγικό τρόπο» προκειμένου να μεταφερθούν οι πόνοι του τοκετού στο σύζυγο ή, σπανιότερα, σε κάποιο άλλο άτομο που υποκαθιστά τον πατέρα ή σε κάποιο ξύλινο ομοίωμα/είδωλο. Οι Dyaks του Sarawak παίζουν σε παντομίμα ένα δύσκολο «τοκετό» του συζύγου, όταν η γυναίκα του αντιμετωπίζει δυσκολίες. Όμοιες τελετουργίες εκδηλώνονται από τους Gujaratis και Erukaivandlu της Νότιας Ινδίας και στην Ιρλανδία, την Γαλλία, την Γερμανία, την Εσθονία, την Σκωτία, την Ασία και την Ισπανία (Brochington, 1996; Mason & Elwood, 1995).

Ίσως οι πιο «περιέργες» εκδηλώσεις της τελετουργικής αρρενολοχείας προέρχονται από την Νότια Ινδία, την Ασία και την Ισπανία. Πιο συγκεκριμένα, στους Eickalavandlu της Νότιας Ινδίας, μόλις η γυναίκα νιώσει τους πόνους της γέννας, ενημερώνει το σύζυγο της, ο οποίος παίρνει κάποια από τα ρούχα της, τα φοράει, βάζει στο μέτωπο του το σημάδι που συνήθως τοποθετούν οι γυναίκες στο δικό τους μέτωπο, αποσύρεται σε ένα σκοτεινό δωμάτιο όπου υπάρχει μια θαμπή λάμπα, ξαπλώνει στο κρεβάτι και σκεπάζεται με ένα μακρύ ύφασμα. Όταν το παιδί γεννηθεί, το πλένουν και το τοποθετούν σε ένα κρεβατάκι δίπλα στον πατέρα (Parke, 1981). Η τοποθέτηση του νεογνού δίπλα στον πατέρα παραπέμπει στη Μεσαιωνική Ευρώπη, όταν οι μαίες τοποθετούσαν το βρέφος δίπλα στη μητέρα προκειμένου εκείνη να το προστατεύσει από όλες τις ασθένειες (Stephens, 1982). Στην Ασία και την Ισπανία, η μητέρα γεννάει μόνη της, μακριά από το σπίτι και αμέσως μετά συνεχίζει την δουλειά της, ενώ, ο άντρας, ξαπλωμένος στο κρεβάτι, αναστενάζει. Στην Ισπανία, η ίδια η μητέρα βάζει τον άντρα στο κρεβάτι και τον φροντίζει, ενώ στην Ασία η μητέρα ταΐζει και κάνει μπάνιο τον κατ'ακοίτο πατέρα προτού εκείνος φορέσει τα ρούχα της (μετά τον τοκετό), προτού αναλάβει τη φροντίδα του βρέφους και τέλος προτού λάβει οποιαδήποτε ιατρική βοήθεια, ενώ εκείνη συνεχίζει την εργασία της (Dawson, 1929, παραπομπή από τους Mason & Elwood, 1995). Μέσα από τις παραπάνω τελετουργίες αρρενολοχείας είναι φανερό το μοίρασμα των ρόλων μεταξύ των δύο συζύγων, που ξεκινάει από την ανταλλαγή των ρούχων, τη μίμηση της θέσης, της συναισθηματικής και φυσιολογικής κατάστασης της γυναίκας από τον άντρα και συνεχίζεται με την ανάληψη της φροντίδας του άντρα από τη γυναίκα και την πρώιμη πατρική φροντίδα του νεογνού και τη συνέχιση της εργασίας από τη γυναίκα.

Οι περιγραφές αυτές διαφέρουν κατά πολύ από τα έθιμα των Kipsigis (Κένια), όπου ο πατέρας επιστρέφει στο σπίτι ένα μήνα μετά τη γέννηση του παιδιού. Κατά το διάστημα εκείνο κανένας άντρας δεν μπορεί να δει το παιδί, γιατί το πρόσωπο του άντρα είναι τόσο τρομακτικό που το παιδί θα σταματήσει να κλαίει και τελικά θα γίνει τόσο ασθενικό, που θα πεθάνει (Stephens, 1982).

Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παραγματική ή η φανταστική μεταφορά των ωδινών του τοκετού από τη μητέρα στον πατέρα, ή σε κάποιο άλλο πρόσωπο ή αντικείμενο, αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο δεν περιορίζεται στους πρωτόγονους πολιτισμούς. Μια έρευνα των πρακτικών τοκετού στην Ανατολική Αγγλία αλλά και σε άλλες περιοχές της Αγγλίας αποκάλυψε ότι σχεδόν όλες οι μαίες συμφώνησαν ότι οι πόνοι των συζύγων/πατέρων ήταν κοινοί συμπεριλαμβάνοντας και παραδείγματα πόνων συμπόνοιας ακόμα και στην περίπτωση που οι δύο σύζυγοι απείχαν χωρικά. Επιπλέον, μια

παραλλαγή της παραπάνω τελετουργίας εναλλαγής ενδυμάτων μεταξύ των συζύγων επιβίωσε σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης αλλά και σε κάποιες νότιες επαρχίες των Η.Π.Α. Πιο συγκεκριμένα, στην Ιρλανδία και την Σκωτία, υπήρχε ένα έθιμο, για την γυναίκα που βιώνει δύσκολο τοκετό, σύμφωνα με το οποίο ο σύζυγος φοράει κάποια από τα ρούχα της συζύγου του προκειμένου να νιώσει ο ίδιος τις ωδίνες του τοκετού. Εναλλακτικά, η σύζυγος φοράει τα ρούχα του συζύγου της για τον ίδιο σκοπό ή κρεμάει το παντελόνι του γύρω από τον λαιμό της ή έρπεται αργά ανάμεσα στα πόδια του, καθώς εκείνος κοιμάται. Στην Βαλτική, η σύζυγος φοράει τα ρούχα του συζύγου της στην περίπτωση που εκείνος απουσιάζει ή το παλιό του τοποθετείται στους ώμους της και το καπέλο του στο μαξιλάρι. Στο έργο του «Οι Αμερικάνικες Αναλογίες της Αρρενολογείας» (μετάφραση δική μου) (“American Analogues of the Couvade”) ο Wayland D. Hand τονίζει ότι στην Ιρλανδία αλλά και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης, το παντελόνι του συζύγου χρησιμοποιείται για τη συμβολική μεταφορά των ωδινών στο σύζυγο. Πρόκειται για τελετουργία η οποία εκδηλώνεται και στην Αμερική, όπου, για παράδειγμα, στο Prattville στην Alabama το παντελόνι του συζύγου διπλώνεται και τοποθετείται κάτω από την πλάτη της μητέρας προκειμένου να της απαλύνει τον πόνο. Επιπλέον, λευκοί και νέγροι σε κάποιες νότιες επαρχίες των Η.Π.Α. θεωρούν ότι η μητέρα θα έχει ευκολότερο τοκετό, εάν φορέσει το καπέλο του συζύγου της (Brochington, 1996; Looorits, 1932; Newman & Newman, 1939, παραπομπές από τον Lundell, 1999).

Αξίζει να σημειωθεί ότι πέρα από την μεταφορά των ωδινών από την μητέρα στον πατέρα μέσω της εναλλαγής των ενδυμάτων τους, η φυσική παρουσία του πατέρα ή η άμεση φυσική επαφή μεταξύ των δύο συντρόφων προσέφεραν με υπερφυσικούς/μυστηριακούς αλλά και με πρακτικούς τρόπους ανακούφιση από τον πόνο των ωδινών στην Alabama, στη Νότια Καρολίνα, σε χώρες της Βαλτικής αλλά ιδιαίτερα σε διάφορες περιοχές της Σουηδίας κατά το παρελθόν. Η φυσική παρουσία του πατέρα και μόνο προκαλεί την ανακούφιση από τους πόνους των ωδινών με βάση τις πεποιθήσεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα σε διάφορες περιοχές του Västmåland.

Συνοψίζοντας μια πληθώρα παραδειγμάτων και περιγραφών που παραθέτει ο Lundell (1999), η άμεση φυσική επαφή των δύο συντρόφων προσφέρει με ένα μυστηριακό/υπερφυσικό τρόπο ανακούφιση από τον πόνο των ωδινών με τους εξής τρόπους: α) οι δύο σύντροφοι αγκαλιάζονταν σφιχτά (Σουηδία), β) ο πατέρας άγγιζε το χέρι ή κρατούσε την πλάτη της μητέρας (Dalsland, Västmåland), γ) οι δύο σύντροφοι ξάπλωναν ο ένας δίπλα στον άλλο κατά τη διάρκεια του τοκετού (Alabama), δ) η μητέρα «διασταύρωνε» τον σύζυγο της στο κρεβάτι στην πρώτη ένδειξη του τοκετού (Νότια Καρολίνα), και ε) ο σύζυγος έβαζε την σύζυγο στα γόνατα του καθώς εκείνη ξεκουρά-

ζε τα πόδια της σε μια άλλη καρτέκλα (χώρες της Βαλτικής). Σύμφωνα με τον Dundes, αυτή η τελευταία συμπεριφορά περιπληθίζεται με την περιγραφή στην Γένεση του Θεού που ξεκουραζόταν την έβδομη μέρα μετά την δημιουργία του κόσμου, ως εάν η συμπεριφορά του Θεού να αποτελεί μίμηση της συμπεριφοράς της μητέρας, καθώς ο πρώτος την αντικαθιστούσε ως δημιουργός. Όμοια με παραπάνω, η άμεση φυσική επαφή των δύο συντρόφων προκαλεί πρακτικά ανακούφιση από τον πόνο των ωδινών με τους εξής τρόπους: α) ο πατέρας ακουμπούσε στο κρεβάτι με τρόπο που η μητέρα τον αγκαλιάζε και με τα δύο της χέρια προκειμένου εκείνη να καταβάλει προσπάθεια για να γεννηθεί το παιδί (σε περιοχές του Småland), β) η γυναίκα άπλωνε ή έσφιγγε τα χέρια της γύρω από τον λαιμό του πατέρα κατά την διάρκεια των δύσκολων στιγμών (σε περιοχές του Småland, Västergötland), γ) η μητέρα άπλωνε τα χέρια της γύρω από τον πατέρα και τον έσφιγγε κατά την διάρκεια των διαστολών (Halland, Värmland) και δ) η μητέρα κρεμόταν από την πλάτη του πατέρα, ενώ εκείνος την κουνούσε πάνω-κάτω (Värmland, Bohuslan). Πιθανόν, πέρα από την παρουσία του πατέρα αυτή καθ'αυτή η αρρενοπότητα του και/ή η ανδρική αρετή αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την ανακούφιση των ωδινών του τοκετού (Dundes, 1987; Loorits, 1932, παραπομπές από τον Lundell, 1999).

Στο έργο του *The Child in Folklore* [Barnet i folktron] ο Carl-Herman Tillhagen αναφέρει ότι η μεταφορά του πόνου αποτελεί μια ένδειξη της “τελετουργίας της αρρενολοχείας” στην Σουηδία, ανεξάρτητα από την παρουσία του πατέρα. Ο πόνος θα μπορούσε να μεταφερθεί και σε άλλους άντρες ή γυναίκες, σε ζώα, δέντρα ή άψυχα αντικείμενα, εξαλείφοντας τον πατρικό ρόλο κατά την γέννηση. Κατά τον Lundell (1999) η τελετουργία αυτή αποτελεί λιγότερο χαρακτηριστικό της αρρενολοχείας και περισσότερο μια μέθοδο ανακούφισης της γυναίκας από τον πόνο. Επιπλέον, μέσα από παραδείγματα που παραθέτει ο Tillhagen από την Σουηδία, φαίνεται ότι θα πρέπει να περάσει κάποιο διάστημα πριν τον τοκετό, έως ότου η γυναίκα μεταφέρει τους πόνους της στο σύζυγο. Εκείνη μπορεί να τον χτυπήσει με ένα ένδυμα λεκιασμένο με καταμήνιο αίμα (Karlskoga) ή με ένα ραβδί (Ovetmark Sv Finland). Επίσης, η μαία θα μπορούσε να μεταφέρει τον πόνο στον άντρα. Για παράδειγμα, ένας μη-συμπονετικός άντρας στο Västergötland εργαζόταν στην σιταποθήκη ενώ η σύζυγος του γεννούσε. Οι πόνοι της εξαφανίστηκαν, ενώ εκείνος χτυπήθηκε ξαφνικά από έναν ανυπόφορο πόνο, ο οποίος δεν σταμάτησε, έως ότου εκείνος έρπονταν προκειμένου να τον σιγχωρέσει. Η μαία θα μπορούσε να μεταφέρει τον πόνο στον σύζυγο τοποθετώντας το παντελόνι του επάνω σε πέτρα που χρησιμοποιείται για τεμαχισμό και κόβοντάς το με ένα τσεκούρι. Ο Lundell (1999) σχολιάζει ότι στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για μια μυστικιστική (mystical) σύνδεση ανάμεσα

στους δύο συζύγους αλλά για μια περίπτωση επιβολής μαγείας επάνω στον σύζυγο από ένα άλλο άτομο (την μαία).

Ωστόσο, οποιαδήποτε κι αν είναι η εναλλακτική μορφή εκδήλωσης της προγεννητικής «τελετουργίας της αρρενολογείας» αυτή διαφέρει από την μεταγεννητική τελετουργία. Ο σκοπός αυτής της δεύτερης μορφής τελετουργίας είναι η προστασία του παιδιού από την ασθένεια που προκαλείται από την συμπεριφορά του πατέρα, επιβάλλοντάς του μια δίαιτα. Τα έθιμα αυτά συναντώνται σε διάφορες φυλές του κόσμου όπως στους Caribs, τους Abate Gilij της Νότιας Αμερικής, τους Agawaks και Dyaks του Βορneo, σε φυλές στην Kamkchatka και στο Greenland, στους Ινδιάνους της Καλιφόρνιας, σε φυλές της Δυτικής Αφρικής, στους Miao-tsze στην Κίνα, στους Tibareni του Πόντου, στους Iberians της Βόρειας Ισπανίας και στους Βάσκους και τους Κορσικανούς. Μια περιγραφή των τελετουργιών αυτών δίνεται από τον Tylor, ο οποίος κάνει αναφορά στον Du Tertre (1667, παραπομπή από τον Brochington, 1996). Ο τελευταίος περιγράφει τις σοβαρές δοκιμασίες των «πρωτότοκων» πατέρων της φυλής των Καρίβα και συγκέντρωσε ένα πλήθος και άλλων παραδειγμάτων νηστείας ή αποχής από την εργασία και το κυνήγι στην Νότια Αμερική (Brochington, 1996). Για παράδειγμα, στην Βρετανική Γουινέα ο πατέρας απέχει από συγκεκριμένα είδη κρεάτων πριν την γέννηση του παιδιού ενώ, μεταγεννητικά, εκείνος μπορεί να τρώει μόνο αδύναμο χυλό ή cassava γεύμα (Hartland, 1925, παραπομπή από τον Lundell, 1999). Στο Βορneo, ο πατέρας μπορεί να τρώει μόνο αλάτι και ρύζι. Κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα, οι Karaiben από τις Antilles διατηρούσαν μια αυστηρή δίαιτα για τουλάχιστον ένα μήνα. Ανάμεσα στους ιθαγενείς κατοίκους της Κεντρικής Καλιφόρνιας, ο πατέρας παρέμενε στο κρεβάτι για 6-7 ημέρες και στην Νότια Καλιφόρνια, ο πατέρας απέχε από το ψάρι και το κρέας. Επίσης, σε κάποιους πολιτισμούς της μακρινής Ανατολής και του Ειρηνικού Ωκεανού, οι διαιτητικοί περιορισμοί συγκεκριμένων τροφών κατά την διάρκεια της πρώιμης βρεφικής ηλικίας του παιδιού ήταν τυπικοί.

Όμοια, στους Huaorani Indians του Ισημερινού Αμαζονίου και οι δύο γονείς υποβάλλονται σε διαιτητικούς και συμπεριφορικούς περιορισμούς κατά την περίοδο του τοκετού. Η διάρκεια των περιορισμών αυτών ποικίλει από 6 μήνες (3 μήνες προ-γεννητικά και 3 μήνες μετα-γεννητικά) έως μόνο μια εβδομάδα. Κοντά στο τέλος της εγκυμοσύνης, οι μελλοντικοί γονείς σταματούν να τρώνε ψάρι και ορισμένα είδη κρέατος. Από την στιγμή που αρχίζει ο τοκετός και για μερικές μέρες μετά, η διατροφή του πατέρα περιορίζεται σε βραστή γλώσσα αρνιού ή χυλό από αλεύρι. Εκείνος αποφεύγει το κυνήγι και παραμένει στο σπίτι για όσον το δυνατόν μεγαλύτερο διάστημα, αναπαυόμενος μόνος στην αιώρα του. Όταν οι ίδιοι οι άντρες ρωτήθηκαν για τον λόγο που υποβάλλονταν σε διατροφικούς και συμπεριφορικούς περιορι-

σμούς, οι απαντήσεις τους διαφοροποιούνταν. Κάποιοι ανέφεραν ότι το έκαναν αυτό επειδή το έκαναν και οι γυναίκες τους. Άλλοι ανέφεραν ότι το έκαναν προκειμένου να προστατευτεί το νεογέννητο, το οποίο είναι «μια σάρκα» (“is ope flesh”) με την μητέρα και τον πατέρα του. Οι γονείς αγχώνονται προκειμένου να προστατεύσουν το νεογνό από την διάρροια και την απώλεια βάρους, μια μορφή σωματικής «υγροποίησης». Οι διατροφικοί περιορισμοί υπηρετούν τη «σιγήρυνση» του σώματος, ενισχύοντας έτσι την εσωτερική του ενέργεια. Ο σκοπός είναι το βρέφος να είναι γερό προκειμένου να αναπτυχθεί γρήγορα σε ένα αυτόνομο μέλος. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι άντρες της φυλής αυτής «δεν μιμούνται τον τοκετό αλλά λαμβάνουν ενεργό μέρος σε αυτόν, όμοιο με εκείνο της μαίας». Ο μέλλοντας πατέρας βοηθάει την γυναίκα του κατά τον τοκετό κάνοντάς της μασάζ και κάνοντάς της βελόνες (huento, ένα κοινό αναλγητικό) στο στομάχι, την πλάτη και τον κρόταφο. Ο ίδιος κόβει τον ομφάλιο λώρο με ένα αιχμηρό εργαλείο, τυλίγει τον πλακούντα μέσα σε μεγάλα φύλα και καίει το σωρό αυτό στο κοντινό δάσος [περισσότερες πληροφορίες για την τελετουργία της γέννας και την σημασία της στην συγκεκριμένη φυλή βλέπε στην Rival, 1998].

Μεταξύ των Wari', μιας φυλής στην Δυτική Αμαζονία (Βραζιλία), ορισμένοι τύποι θηράματος, ψαριών, ακόμα και φρούτων απαγορεύονται για το ζευγάρι κατά την διάρκεια ή μετά την εγκυμοσύνη. Για παράδειγμα, εκείνοι δεν θα πρέπει να τρώνε, να σκοτώνουν ή να έχουν οποιαδήποτε επαφή με αρμαδίλλος, κοάτι, μυρμηγκοφάγους, γεράκια και ένα είδος πέρκας μεταξύ άλλων. Στην περίπτωση που άλλοι άντρες διατηρούσαν σεξουαλικές σχέσεις με την γυναίκα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης – κάτι το οποίο γίνεται σπάνια αποδεκτό – και εκείνοι θα πρέπει να υποβάλλονται στους ίδιους περιορισμούς. Για τους ίδιους τους Wari' οι περιορισμοί αυτοί τίθενται προκειμένου: α) να προστατευτεί αποκλειστικά το παιδί από ασθένειες του τύπου *aga maka*, δηλαδή από την ασθένεια που προκαλείται από μια συσχέτιση μεταξύ του άρρωστου προσώπου και των χαρακτηριστικών του ζώου το οποίο, στην περίπτωση των παιδιών, έχει σκοτωθεί ή φαγωθεί από τον πατέρα (ή άλλο γεννήτορα) ή από την μητέρα. Για παράδειγμα, το κοάτι προκαλεί παραφροσύνη, ο αετός βουτά τα νύχια του στο κεφάλι του παιδιού και προκαλεί πόνους και πυρετούς, ο αρμαδίλλος προκαλεί δυσκολίες στην σίτηση και, β) να προστατευτούν τα παιδιά και οι ενήλικες από ασθένειες του τύπου *ker xigak*, δηλαδή ασθένειες που χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι κάποια ζώα συμπεριφέρονται όμοια με τους ανθρώπους, εκτοξεύοντας βέλη προς το σώμα του θηράματος και τρώγοντας τα εσωτερικά του όργανα. Το άρρωστο πρόσωπο μεταμορφώνεται βαθμιαία σε ζώο και στην περίπτωση θανάτου η μεταμόρφωση θεωρείται τέλεια. Για τους περισσότερους εθνογράφους, αυτές οι πρακτικές υποδηλώνουν μια συμπονετική μεταφορά

των χαρακτηριστικών από την τροφή στα ζώα, μέσω των ανθρώπων με τους οποίους το παιδί μοιράζεται σωματικά ουσίες. Αυτό μπορεί να συμβεί επειδή, από σωματικής πλευράς, το παιδί είναι διαπερατό, δηλαδή, τα «βιολογικά του όρια» δεν είναι σαφώς ορισμένα (Vilaya, 2002).

Όμοια, στη θεωρία των ασθενειών των Αριπαγέ το άρρωστο πρόσωπο ταυτίζεται με το φυτό ή το ζώο το οποίο το πρόσωπο δεν έχει χωνέψει καλά. Κατά την εγκυμοσύνη και την γέννηση, είναι απαραίτητη η προστασία του παιδιού από την επιστροφή του στην φύση και την μετατροπή του πάλι σε αίμα. Στην φυλή αυτή, η απομόνωση μετά την γέννηση εξυπηρετεί διπλό σκοπό: α) την καθιέρωση της α-συνέχειας μεταξύ της φύσης και του παιδιού και, β) τη διατήρηση της επαφής του εν δυνάμει νέου ανθρώπινου όντος με συγκεκριμένα μέλη της ανθρώπινης κοινωνίας, εκείνους που είναι υπεύθυνοι για την μετάβασή του από τη φύση στον πολιτισμό (Vilaya, 2002).

Ωστόσο, σε κάποιους πολιτισμούς όπως στους Malayans στο Molukκ στο νησί Bugu όχι μόνο δεν επιβάλλονται διαιτητικοί περιορισμοί, δηλαδή αποουσιάζει η εκδήλωση της μεταγεννητικής αρρενολογείας, αλλά η σύζυγος προσφέρει στον πατέρα λιχουδιές, ενώ εκείνος είναι ξαπλωμένος στο κρεβάτι ως εάν να είναι άρρωστος και αδύναμος μετά την γέννα (Newman, 1943; Ploss, 1912, παραπομπές από τον Lundell, 1999), φροντίζει το νεογνό, ενώ η ίδια, η λεχώνα, συνεχίζει κανονικά τις εργασίες της (Brochington, 1996).

Περιορισμοί επιβάλλονται και στις πατρικές δραστηριότητες. Στο Βορρικό ανάμεσα στους Landajaken, ο πατέρας δεν βγαίνει στον ήλιο και δεν κάνει μπάνιο για 4 ημέρες. Στο Greenland ο πατέρας δεν πηγαίνει σε καμία εργασία για αρκετές εβδομάδες μετά τον τοκετό. Επίσης, στην Βρετανική Γουινιά, ο πατέρας δεν εργάζεται, δεν καπνίζει, δεν πλένεται και δεν αγγίζει οποιοδήποτε όπλο. Αντί αυτών, εκείνος ξαπλώνει στην αιώρα του και δέχεται την φρονίδα όλων των γυναικών (Ploss, 1912; Newman, 1943; Hartland, 1925, παραπομπές από τον Lundell, 1999).

Φαίνεται ότι τα χρονικά όρια των εκδηλώσεων των προγεννητικών και μεταγεννητικών τελετουργιών αρρενολογείας διαφοροποιούνται ανάμεσα στις πρωτόγονες κοινότητες όπου οι τελετουργίες αυτές λαμβάνουν χώρα. Για παράδειγμα, σε κάποιες φυλές οι προφυλάξεις για τον κίνδυνο ασθένειας από τον πατέρα ή οι περιορισμοί στις πατρικές συμπεριφορές και στην διατροφή λαμβάνονται πριν την γέννηση του παιδιού (Brochington, 1996; Lundell, 1999). Στην Βρετανική Γουινέα, ο πατέρας απέχει από συγκεκριμένα είδη κρεάτων πριν την γέννηση του παιδιού (Hartland, 1925, παραπομπή από τον Lundell, 1999). Ο διατροφικός περιορισμός κατά την προγεννητική περίοδο παραπέμπει στην θεώρηση του Marco Polo κατά τον οποίο οι περιορισμοί επιβάλλονται στον πατέρα προκειμένου εκείνος να υποφέρει, όπως η σύζυγος του, κατά την διάρκεια του τοκετού.

Ωστόσο, υπάρχουν παραδείγματα που υποδηλώνουν την εκδήλωση των μεταγεννητικών τελετουργιών αρρενολοχείας στην απουσία των προγεννητικών (έτσι όπως έχουν οριστεί από τους Brochington, 1996 και Lundell, 1999) με αποτέλεσμα η μητέρα να αγνοείται και το επίκεντρο προσοχής να εστιάζεται στον πατέρα. Αυτό σημαίνει ότι η έμφαση στην πατρική μίμηση των ωδινών του τοκετού δίνει τη θέση της στο πρόσωπο που θα πρέπει να υποταγεί στους διατροφικούς περιορισμούς, δηλαδή στον πατέρα. Για παράδειγμα, στους Aipu (East Eurasia), παρά το γεγονός ότι ο πατέρας όχι μόνο δεν μπορεί να είναι παρών στον τοκετό και δεν αισθάνεται συμπόνοια κατά τις ωδίνες, οι δύο σύντροφοι απομονώνονται μαζί μεταγεννητικά, ενώ εκείνος υποτάσσεται σε μια σειρά απαγορεύσεων και παραμένει τυλιγμένος κοντά στο τζάκι ως εάν να ήταν άρρωστος. Στους Witoto του Βορειοδυτικού Αμαζονίου της Βόρειας Αμερικής ο αντρας ξεκουράζεται μεταγεννητικά για μια ή περισσότερες εβδομάδες στην αιώρα του, υποτάσσεται σε διατροφικές απαγορεύσεις και δέχεται τα συγχαρητήρια των φίλων του, ενώ η μητέρα αγνοείται. Κατά τη διάρκεια αυτής της τελετουργίας αρρενολοχείας, που διαρκεί μέχρι ο αφαλός του βρέφους να θεραπευτεί, ο πατέρας δεν μπορεί να φάει κρέας και δεν μπορεί να αγγίξει τα όπλα του (Paige & Paige, 1981).

Σε μια παραλλαγή των παραπάνω, στους Kurtachi (Solomon Islands) η παρουσία των αντρών στην καλύβα που βρίσκεται η ετοιμόγεννη απαγορεύεται από τη στιγμή που αρχίζουν οι πόνοι. Κατά τον τοκετό, η γυναίκα δέχεται τη βοήθεια της πεθεράς της και άλλων συγγενών του συζύγου της, ενώ ο ίδιος απομονώνεται σε μια κοντινή καλύβα. Κατά τη διάρκεια του τοκετού και έξι ημέρες μετά ο ίδιος παραμένει απομονωμένος και υποτάσσεται σε διατροφικές απαγορεύσεις χωρίς να συμμετέχει στις καθημερινές δραστηριότητες και να χειρίζεται αιχμηρά αντικείμενα. Για τρεις ημέρες δεν επιτρέπεται να δει το νεογνό. Κατά την τέταρτη ημέρα ο πατέρας κατασκευάζει ένα θεραπευτικό αφέψημα, το πηγαίνει στην καλύβα που βρίσκεται η μητέρα και το νεογνό και το προσφέρει στο βρέφος προκειμένου να γίνει δυνατό. Την πέμπτη ημέρα οι δύο γονείς πλένονται στη θάλασσα – πρόκειται για τις πρώτες πλύσεις μετά τη γέννηση του παιδιού. Την έκτη ημέρα πραγματοποιείται η τελική τελετουργία που απελευθερώνει τον πατέρα από την αρρενολοχεία. Ο ίδιος ξαναμπαίνει στην καλύβα απομόνωσης της μητέρας, ενώ αυτή τη φορά κρατάει ένα μεγάλο μαχαίρι και προσποιείται ότι τραυματίζει τα χέρια και τα πόδια του. Η τελετουργία αυτή αποτελεί την παραδοχή για τον ρόλο του άντρα κατά τη γέννηση του παιδιού (Paige & Paige, 1981; Stephens, 1982).

Παράλληλα, η απουσία της προγεννητικής (πατρική μίμηση των ωδινών του τοκετού) αρρενολοχείας δεν αποκλείει την μεταγεννητική εμπλοκή του πατέρα στην φροντίδα του παιδιού. Για παράδειγμα, στους Agarash (Νέα

Γουινέα) ο πατέρας δεν μπορεί να είναι παρών στον τοκετό. Ωστόσο, μετά τη γέννηση του παιδιού ο πατέρας μοιράζεται τη φροντίδα του με τη μητέρα. Ξαπλώνει σιωπηλά δίπλα στο νεογνό και δίνει μικρές συμβουλές στη μητέρα. Και οι δύο γονείς υποτάσσονται σε διατροφικούς περιορισμούς την πρώτη ημέρα μετά τη γέννηση του παιδιού. Δεν καπνίζουν ή δεν πίνουν νερό. Κατά διαστήματα εκδηλώνουν μικρές μαγικές τελετουργίες προκειμένου να διασφαλίσουν την ευημερία του παιδιού και την ικανότητά τους να το φροντίζουν. Ο πατέρας του πρώτου παιδιού βρίσκεται σε πιο ευπαθή θέση από την ίδια τη μητέρα. Μετά από μια περίοδο πέντε ημερών απομόνωσης μαζί με τη μητέρα ο πατέρας μεταφέρεται στην ακτή, όπου και εξαγνίζεται τελετουργικά. Η ζωή του παιδιού εξαρτάται από τη διαρκή προσοχή του πατέρα και της μητέρας. Ο πατέρας θα πρέπει να κοιμάται κάθε βράδυ με τη μητέρα και το βρέφος και οι απαγορεύσεις για τη σεξουαλική επαφή είναι αυστηρές (Stephens, 1982).

Η διεκδίκηση της πατρότητας από ανταγωνιστές διεκδικητές, εκτός του πατέρα, αλλά και η απόρριψη της τελετουργίας από τον άντρα, στην περίπτωση που είναι καθιερωμένη, αποτελούν δύο ακραίες και σπάνιες περιπτώσεις. Όσον αφορά στην πρώτη περίπτωση, οι Timbira πιστεύουν ότι για την ευημερία του βρέφους, η μητέρα θα πρέπει να κατονομάσει όλους τους πιθανούς γεννήτορες την στιγμή του τοκετού και ο καθένας από αυτούς θα πρέπει να βιώσει την τελετουργία ακόμα κι αν είναι παντρεμένος. Καθένας από αυτούς μπαίνει σε τελετουργική απομόνωση στο σπίτι της μητέρας του, ενώ η μητέρα του αγέννητου παιδιού παραμένει σε απομόνωση με το σύζυγο της. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η συμμετοχή των άλλων αντρών στην πατρότητα λαμβάνεται υπόψη στην απόδοση ονομάτων, όταν για παράδειγμα το όνομα της μητέρας δίνεται στην εγγονή του ερασή της. Στην ίδια φυλή, οι κόρες κληρονομούν τα ονόματα από τις μητέρες και οι γιοί από τους πατέρες. Επομένως, στην περίπτωση αυτή η διαδικασία διεκδίκησης της πατρότητας χρησιμοποιείται και για την επέκταση του συγγενικού συστήματος της γυναίκας, όχι μόνο μέσω του ονόματος αλλά και μέσα από τα παιδιά που γεννιούνται από τις κόρες αλλά και τους γιους της (Paige και Paige, 1981).

Η άρνηση του πατέρα να ακολουθήσει το τελετουργικό της αρρενολογίας, όταν είναι καθιερωμένο, υποδηλώνει ότι δεν αναγνωρίζει το παιδί ως δικό του. Για παράδειγμα, στους Siriono οι σύζυγοι δεν καταφέρνουν πάντα να παρεμποδίσουν την σεξουαλική πράξη των γυναικών τους με άλλους άντρες και η πατρότητα δεν μπορεί να καθοριστεί πάντα με σαφήνεια. Στην ίδια φυλή, η εκδήλωση της τελετουργικής αρρενολογίας περιλαμβάνει το κόψιμο του ομφάλιου λώρου, τριήμερη απομόνωση με τη μητέρα και το βρέφος, διατροφικές απαγορεύσεις και περιορισμούς δραστηριοτήτων. Κατά τη δεύτερη ημέρα, οι δύο σύζυγοι στολίζονται με φτερά. Την τρίτη ημέρα ή όποτε πέσει ο

αφαλός, η αρρενολοχεία τελειώνει γεγονός που υποδηλώνεται από το στολισμό των συζύγων από τους συγγενείς με κολιέδες. Μετά από αυτό το ζευγάρι περπατάει μέσα στο δάσος για να μαζέψει καυσόξυλα και να σκορπίσει σάχτες. Όταν επιστρέψουν στο σπίτι, ξαναμπάνουν στη ρουτίνα της καθημερινότητας τους και η τελετουργία τερματίζεται (Paige και Paige, 1981).

Οι Paige και Paige (1981) παραθέτουν μια περίπτωση απόρριψης της τελετουργικής αρρενολοχείας, έτσι όπως περιγράφεται από τον Hoimberg (1969). Πρόκειται για την περίπτωση ενός συζύγου που αρνήθηκε να δεξιέ οποιοδήποτε ενδιαφέρον στον τοκετό και αντί αυτού πήγε για κυνήγι στο δάσος. Ο τοκετός έγινε το πρωί και οι συγγενείς και η μητέρα περίμεναν όλη την ημέρα τον σύζυγο να επιστρέψει, για να κόψει τον ομφάλιο λώρο. Μετά τη δύση του ηλίου εκείνος επέστρεψε χωρίς όμως να κόψει τον ομφάλιο λώρο αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες μόλινσης ή θανάτου. Όταν ο ίδιος αισθάνθηκε ότι θα πρέπει να παρέμβει, πρότεινε κάποιος άλλος να κόψει το λώρο. Ωστόσο οι γυναίκες συγγενείς είπαν ότι κανένας εκτός του συζύγου δεν θα το έκανε αυτό. Ο σύζυγος αγνόησε εντελώς τη γυναίκα και το νεογνό και αντί αυτού πήγε στην άλλη του γυναίκα και προσπαθούσε να βγάλει ένα αγκάθι από το πόδι του. Αυτό κράτησε περίπου μισή ώρα και έδειχνε ότι δεν είχε καμία πρόθεση να κόψει το λώρο. Τότε ένας από τους συγγενείς του πατέρα ανακοίνωσε ότι εκείνος δεν ήθελε το παιδί και είχε πάρει διαζύγιο από την γυναίκα λίγο καιρό πριν. Τελικά έγινε ένας συμβιβασμός ανάμεσα στον άντρα και στους συγγενείς της γυναίκας και εκείνος έκοψε το λώρο αφού προηγουμένως ανακοίνωσε ότι το παιδί δεν ήταν δικό του και ο μόνος λόγος για τον οποίο θα έκοβε το λώρο ήταν για να προστατεύσει το παιδί από το θάνατο.

Στους Lercha (Sikkim) η τελετουργική αρρενολοχεία αποτελεί ιεροτελεστία που αφορά στο ζευγάρι και όχι μόνο στον άντρα. Υπάρχει μια εκτενή λίστα προγεννητικών προφυλάξεων τις οποίες οι γονείς θα πρέπει να πάρουν. Παραθέτουμε μόνο μερικές από αυτές: κανένας γονέας δεν θα πρέπει να φάει ζώα που έχουν σκοτωθεί από ατύχημα ή από κάποιο άγριο ζώο, κανένας γονέας δεν θα πρέπει να κοιτάξει σκυλάκι να γεννιέται, κανένας γονέας δεν θα πρέπει να δένει κόμπους, κανένας γονέας δεν θα πρέπει να κοιτάξει την ηλιακή ή τη σεληνιακή έκλειψη κτλ. Τις τρεις πρώτες ημέρες μετά τον τοκετό, το βρέφος θεωρείται ότι είναι ακόμα μέσα στη μήτρα και όλες οι προγεννητικές προφυλάξεις θα πρέπει να συνεχίσουν να λαμβάνονται. Για το λόγο αυτό το βρέφος δεν θεωρείται καν ανθρώπινο βρέφος και ονομάζεται gat-child (παιδί-ποντίκι). Κατά τη διάρκεια αυτών των τριών ημερών, η μητέρα δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να αγγίξει το έδαφος. Στην περίπτωση που αυτό συμβεί, τότε ο πλακούντας δεν θα αποκολληθεί. Ο πατέρας μπορεί να βγει από το σπίτι, αλλά δεν μπορεί να κάνει σκληρές εργασίες, όπως να

σηκώνει πέτρες ή να κόβει δέντρα, επειδή τέτοιου είδους δραστηριότητες μπορεί να προκαλέσουν πόνο στην κοιλιά της μητέρας (Stephens, 1982).

Εάν αληθεύει ότι οι τελετουργίες της αρρενολογίας δεν αποτελούν απλά μια αντίδραση του πατέρα στην εγκυμοσύνη, αλλά έναν τρόπο εξοικείωσης και εμπλοκής του με το βρέφος, τότε στα νησιά Andaman του Ινδικού Ωκεανού ένα όνομα δίνεται στο αγέννητο παιδί κατά τα πρώιμα στάδια της εγκυμοσύνης. Από εκείνη την στιγμή μέχρι και μερικές εβδομάδες μετά τη γέννηση του παιδιού κανένας δεν επιτρέπεται να καλεί την μέλλουσα μητέρα και τον μέλλοντα πατέρα με το δικό του όνομα. Οι μέλλοντες γονείς θα πρέπει να κωλούνται σε σχέση με το όνομα του παιδιού τους, δηλαδή, «η μητέρα του/της τάδε» και «ο πατέρας του/της τάδε». Επιπλέον, και οι δύο υποψήφιοι γονείς είναι υποχρεωμένοι να απέχουν από ορισμένα φαγητά. Με τον τρόπο αυτό η ταύτιση του πατέρα με την εγκυμοσύνη είναι συνεχής και δημόσια αποδεκτή (Seel, 1987). Ωστόσο, ο Levy-Strauss (1977) υποστηρίζει ότι αν, όταν γεννιέται ένα παιδί, οι γονείς του απαγορεύεται πια να ονομάζονται με το όνομα τους, αυτό σημαίνει ότι είναι «νεκροί» και η τεκνοποίηση δεν θεωρείται ότι προσθέτει αλλά ότι αντικαθιστά τα παλαιά όντα με ένα καινούργιο. Έτσι εξηγείται και το έθιμο των Tivvi οι οποίοι απαγορεύουν τη χρήση των κύριων ονομάτων κατά τη διάρκεια του τοκετού:

Η γέννηση ενός παιδιού αποτελεί πολύ μυστηριώδη υπόθεση για τους ιθαγενείς, γιατί πιστεύουν ότι η έγκυος γυναίκα διατηρεί στενές σχέσεις με το κόσμο των πνευμάτων. Για τον λόγο αυτό, το όνομα της γυναίκας, που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προσωπικότητάς της, κατά τη διάρκεια του τοκετού προσλαμβάνει ένα φανταστικό χαρακτήρα, πράγμα που εκφράζεται από τη φυλή με το ότι συμπεριφέρεται προς το σύζυγο σαν η γυναίκα του να μην υπάρχει, σαν να ήταν στην ουσία πεθαμένη και δεν ήταν πια προς στιγμήν η γυναίκα του. Βρίσκεται σε επαφή με τα πνεύματα και το αποτέλεσμα θα είναι ένα παιδί για τον άντρα της (Hart, παραπομπή από τον Levy-Strauss, 1977).

Ερμηνείες της τελετουργικής αρρενολογίας

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι ερμηνείες για τη σημασία και το σκοπό του περιέργου, και, για κάποιους, παθολογικού αυτού φαινομένου ποικίλουν και προέρχονται μέσα από: α) την Ψυχαναλυτική θεωρία, β) τη Θεωρία τελετουργικής μετάβασης (Transition-Rite Theory), γ) την Ανθρωπολογική Ερμηνεία, δ) τη θεωρία της «συμπνευτικής μαγείας» (Sympathetic Magic Theory), ε) τις θεωρήσεις που βασίζονται σε μια σχέση συμπίνοιας και μοιρασίματος ενός κοινού συναισθήματος για το παιδί μεταξύ των δύο συζύγων και στ) τις εξηγήσεις που προσεγγίζουν το φαινόμενο σε σχέση με τις πολιτισμικές/κοινωνικές δομές και τη διαφυλική κατανομή των ρόλων.

Ψυχαναλυτική ερμηνεία: Το μεγαλύτερο μέρος της ψυχαναλυτικής θεώρησης για τις πρακτικές που σχετίζονται με τη γέννα αφορά στην αρρενολοχεία. Ο Reik (1931), ένας από τους πρώτους που εισηγήθηκαν την ψυχαναλυτική ερμηνεία της αρρενολοχείας, βασίζει την ερμηνεία του στην θεωρία του Freud για τα ταμπού, και ακολούθησαν οι Thompson (1936), Devereux (1949), Erikson (1963) (παραπομπές από τους Δραγώνα, Ναζίρη, 1995). Στην ψυχαναλυτική ερμηνεία της τελετουργικής αρρενολοχείας, η αντρική υποταγή στις διατροφικές απαγορεύσεις και η απομόνωση χρησιμοποιούνται για την καταπίεση των ασυνείδητων επιθεικών παρορμήσεων προς τη μητέρα και το παιδί. Οι μιμήσεις του τοκετού και η μετα-γεννητική ανάρρωση αποτελούν προσπάθειες που ενισχύουν το φιξάρισμα του βρέφους στον πατέρα, αντί για την μητέρα, προλαμβάνοντας έτσι την ανάπτυξη αιμομικτικών επιθυμιών προς εκείνη. Στις ασυνείδητες φαντασιώσεις του, ο σύζυγος εξισώνει τον νεογνό με τον δικό του αυταρχικό πατέρα. Η πατρική ηγεσία αποτελεί μια προσπάθεια καταπίεσης της ορμής καταβροχθίσματος του παιδιού και μια εξιλέωση για την ενοχή αυτής της ορμής. Παρά το γεγονός ότι το νεογνό αντιπροσωπεύει τον πατέρα του πατέρα, ταυτόχρονα αντιπροσωπεύει και την νίκη του πατέρα στους φόβους ενουχισμού από τον πατέρα του ως τιμωρία για τις Οιδιπόδειες επιθυμίες (Paige & Paige, 1982). Τα συναισθήματα αυτά που οι άντρες δεν θα «όφειλαν» να αισθάνονται, δημιουργούν ενοχή που δεν μπορεί να εκφραστεί ανοικτά αλλά βρίσκει, μέσα από διαγραμμένες πράξεις, σωματική διέξοδο (παραπομπές από τους Δραγώνα, Ναζίρη, 1995).

Ο Bettelheim υποστηρίζει ότι η αρρενολοχεία αντανακλά την ασυνείδητη επιθυμία των αντρών να εκδηλώσουν τα θηλυπρεπή χαρακτηριστικά της αμφισεξουαλικής τους φύσης. Η προσποίηση του τοκετού από τον άντρα αποτελεί την έμφαση των αντρών στη συνεισφορά τους στη γέννηση του παιδιού και την ελαχιστοποίηση της γυναικείας συνεισφοράς. Πρόκειται για μια ακραία μορφή συμπόνοιας μέσα από την οποία ο άντρας ταυτίζεται τόσο με το γυναικείο ρόλο, που αισθάνεται την ανάγκη ιδιαίτερης φροντίδας. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η αναπαράσταση της αρρενολοχείας από τους άντρες γίνεται προκειμένου εκείνοι να γεμίσουν το συναισθηματικό κενό που δημιουργείται από την ανικανότητά τους να γεννούν παιδιά (παραπομπή από τους Paige & Paige, 1982).

Οι Burton και Whiting θεωρούν ότι η αρρενολοχεία αποτελεί την έκφραση της ταύτισης των αντρών με τον γυναικείο ρόλο. Οι ίδιοι προτείνουν ότι υπάρχουν δύο σημαντικές προϋποθέσεις που επιδρούν στην διαδικασία ανάπτυξης της ταύτισης: η διευθέτηση ύπνου και το πρότυπο κατοικίας. Στις κοινωνίες όπου η μητέρα κοιμάται με το παιδί, μακριά από τον πατέρα, το παιδί θεωρεί την μητέρα ως τον πιο δυναμικό καθοριστικό παράγοντα κατανομής των πόρων. Σε αυτήν την περίπτωση το παιδί θα ταυτιστεί με το γυ-

ναικείο ρόλο και θα ζηλεύει τις γυναίκες. Στα αρσενικά παιδιά αυτό μπορεί να προκαλέσει μια «διαφυλική ευκταία ταυτότητα» (cross-sex orpative identity). Όταν ο πατέρας κοιμάται με την μητέρα και το παιδί τότε το τελευταίο θα σχηματίσει την «ενήλικη ευκταία ταυτότητα» (adult orpative identity) και όχι μια ταυτότητα που θα βασίζεται στο φύλο αφού σε αυτήν την περίπτωση η διαφοροποίηση αφορά τον εαυτό από τον ενήλικα και όχι τον εαυτό από το αρσενικό ή το θηλυκό φύλο. Καθώς το παιδί μεγαλώνει και έρχεται σε επαφή με την ευρύτερη κοινότητα, σχηματίζει μια «δευτερογενή ταύτιση» (secondary identification) με το φύλο που θεωρείται το πιο ισχυρό, δηλαδή στις πατριαρχικές κοινωνίες το παιδί αντιλαμβάνεται τους άντρες πιο ισχυρούς και στις μητριαρχικές κοινωνίες οι γυναίκες γίνονται αντικείμενο ζήλιας. Τα ευρήματα των δύο ερευνητών επιβεβαιώνουν την άποψη ότι στις μητριαρχικές κοινωνίες, όπου η μητέρα κοιμάται με το βρέφος, είναι πιο πιθανόν να εκδηλώνεται η τελετουργική αρρενολογεία (παραπομπή από τους Paige & Paige, 1982).

Η Ayres, μια μαθήτρια του Whiting, ερμηνεύει τις σεξουαλικές απαγορεύσεις της εγκυμοσύνης ως την αντανάκλαση του πολιτισμικού άγχους για τη σεξουαλική συμπεριφορά. Η μεγάλης διάρκειας απαγόρευση των σεξουαλικών δραστηριοτήτων κατά την εγκυμοσύνη αποτελεί ένα πολιτισμικό μηχανισμό ανακούφισης των γυναικών από το μη-ρεαλιστικό άγχος για τις πιθανές βλαβερές συνέπειες των σεξουαλικών σχέσεων (παραπομπή από τους Paige & Paige, 1982).

Οι δύο παραπάνω ερμηνείες συσχετίζονται με την ερμηνεία της τελετουργίας της αρρενολογείας ως ζήλια για την ικανότητα της μητέρας να γεννάει παιδιά (Columbia Encyclopedia; Biller & Meredith, 1975; Parke, 1981). Η ερμηνεία αυτή παραπέμπει στον Seel (1987) σύμφωνα με τον οποίο πολλοί άντρες βλέπουν την γυναικεία γονιμότητα με δέος, προσπαθούν να την ελέγξουν, να τη μιμηθούν ή ακόμα και να την αρνηθούν, αφού παραμένει μια «δύναμη» που ποτέ δεν θα μπορούν να έχουν. Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, η δύναμη αυτή της γονιμότητας (με τις έντονες φυσικές αλλαγές που επιφέρει στην εμφάνιση της γυναίκας αλλά όχι του άντρα) είναι εντονότερη περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περίοδο.

Άλλες θεωρίες ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης υποστηρίζουν ότι οι περιορισμοί στην συμπεριφορά των γυναικών, ιδιαίτερα η απαγόρευση της σεξουαλικής δραστηριότητας κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και τη λοχεία, αντανακλούν ψυχολογικές συγκρούσεις στους άντρες και στις γυναίκες από το γεγονός της γέννας και ιδιαίτερα από την αιμορραγία των γεννητικών οργάνων, κατά τον τοκετό. Έτσι, οι έγκυες γυναίκες και οι λεχώνες διαχωρίζονται από τους άντρες και απέχουν από την σεξουαλική δραστηριότητα είτε επειδή οι άντρες απεχθάνονται ασυνείδητα την αιμορραγία των γεννητι-

κών οργάνων, είτε επειδή το αίμα κατά τον τοκετό κινητοποιεί το σύνδρομο ευνουχισμού της γυναίκας και διεγείρει ασυνείδητες εχθρικές παρορμήσεις από τις οποίες οι άντρες θα πρέπει να προστατευτούν.

Μέσα στο ψυχαναλυτικό ερμηνευτικό πλαίσιο, οι Δραγώνα και Ναζίρη (1995) θεωρούν ότι στην τελετουργική αρρενολοχεία δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, αλλά ούτε και ενδιαφέρει, κατά πόσο το σώμα του κάθε πατέρα πραγματικά υποφέρει. Οι ίδιες προτείνουν ότι η σύγχρονη αρρενολοχεία του δυτικού πολιτισμού, δηλαδή η αρρενολοχεία που εμφανίζεται ως ατομική εκδήλωση, ως ψυχικό σύνδρομο της πατρότητας με τη μορφή σωματικών συμπτωμάτων, θεωρείται αποτέλεσμα μιας ασυνείδητης επιθυμίας του πατέρα να συμμετάσχει στο ρόλο της μητέρας.

Θεωρία Τελετουργικής Μετάβασης: Στο πλαίσιο της θεωρίας αυτής ο Young ερμήνευσε την διαδικασία του τοκετού σαν «τελετουργία διάβασης» (rite de passage) και για τους δύο γονείς. Η υπόθεση του ήταν ότι το πραγματικό αντικείμενο ενδιαφέροντος κατά τη γέννηση δεν είναι το νεογνό αλλά οι γονείς και οι τελετουργικές δραστηριότητες των δύο συζύγων πριν και μετά τον τοκετό αποτελούν ένα είδος γονικής κοινωνικής μύησης προς την ευρύτερη κοινότητα των συγγενών.

Ανθρωπολογική Ερμηνεία: Εξαιρετικό ενδιαφέρον για την αναπτυξιακή ψυχολογία έχουν οι απόψεις του ανθρωπολόγου Malinowski για την αρρενολοχεία. Κρίνουμε ότι η συνεισφορά του Malinowski στο θέμα αυτό θα γίνει κατανοητή, εάν οι θεωρήσεις του για την αρρενολοχεία παρουσιαστούν μέσα από τις απόψεις του για την πατρότητα. Στο έργο του *Σεξουαλικότητα και Καταπίεση* (1927), ο ίδιος αναφέρει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά καθορίζεται από μια οργανωμένη συγκινησιακή στάση, ένα συναίσθημα, που αναπτύσσεται συνεχώς. Η σχέση δύο ανθρώπων οδηγεί στην ανάπτυξη κοινών αισθημάτων, αμοιβαίου ενδιαφέροντος και στο συνεχή εμπλουτισμό ενός σχηματισμού συγκινησιακών στοιχείων, που χαρακτηρίζεται από συνοχή και συνέχεια. Η πατρότητα στον άνθρωπο, αν και φαίνεται από πρώτη όψη πως δεν έχει καμία σχεδόν βιολογική βάση, είναι ωστόσο βαθιά ριζωμένη στη φυσική κληρονομιά και τη βιολογική ανάγκη. Στην προσπάθεια του να εξηγήσει πως λειτουργεί η ενστικτική τάση της πατρότητας, ο Malinowski αναφέρει ότι η πατρική ανταπόκριση δεν καθορίζεται από οργανικούς – φυσιολογικούς παράγοντες που σχετίζονται με το γεγονός της εγκυμοσύνης, όπως συμβαίνει στη μητρική απόκριση. Στις ανθρώπινες κοινωνίες, ο πατέρας είναι προικισμένος με συγκεκριμένες ορμές, που δεν επαρκούν ίσως, για να εδραιώσουν τη φυσική πατρότητα, είναι ωστόσο αρκετά ισχυρές, για να χρησιμεύσουν σαν το ακατέργαστο υλικό που θα διαμορφώσει το έθιμο. Ο ίδιος

συνεχίζει αναφέροντας ότι οι μόνοι παράγοντες που καθορίζουν τη συναισθηματική τάση του πατέρα, συνδέονται με τη ζωή που έζησε με τη μητέρα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Οι υπαγορεύσεις της κουλτούρας είναι εκείνες που θα διεγείρουν και θα οργανώσουν τις συναισθηματικές στάσεις στον άντρα και η φυσική κληρονομιά είναι «εκ των ων ουκ ανευ» της κουλτούρας (σελ. 216). Απο μόνες τους οι κοινωνικές δυνάμεις δεν θα μπορούσαν να επιβάλουν τόσα καθήκοντα στον άντρα, αλλά και εκείνος δεν θα μπορούσε να τα εκπληρώσει με τόσο αυθόρμητη συναισθηματική ανταπόκριση δίχως καμία βιολογική κληρονομιά. Η κουλτούρα – με τη μορφή του νόμου, των ηθών και των εθίμων- εξαναγκάζει τον άντρα να υποταχτεί στη φυσική κατάσταση, να προστατεύσει δηλαδή την έγκυο γυναίκα και να μοιράζεται το ενδιαφέρον που διαμορφώνεται προτού ακόμα γεννηθεί το παιδί. Τα κοινωνικά στοιχεία τοποθετούν τον άντρα σε μια κατάσταση που να μπορεί να ανταποκριθεί συναισθηματικά και του υπαγορεύουν ορισμένες πράξεις μέσα από τις οποίες μπορούν να εκφραστούν οι πατρικές του τάσεις. Από τη στιγμή όμως που ο άντρας θα βρεθεί, αναγκαστικά, σε αιπή τη θέση, ανταποκρίνεται πάντοτε με «αυθόρμητο ενδιαφέρον», «τρυφερή αφοσίωση» και «θετικά αισθήματα» προς το παιδί.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Malinowski ορίζει την αρρενολογία ως το έθιμο «... που απαιτεί από τον άντρα να μιμηθεί τους πόνους του τοκετού» (σελ. 216) και τα συμπτώματα της επιλόχειας αδιαθεσίας, ενώ η γυναίκα συνεχίζει τις καθημερινές ασχολίες. Η αρρενολογία αποτελεί την πιο ακραία μορφή επικύρωσης της πατρότητας. Οι τελετουργικές διαδικασίες που είναι υποχρεωμένη η μητέρα να τηρεί, για το καλό του αγέννητου παιδιού, θεωρούνται ότι ανήκουν στη σφαίρα της μαγείας και της θρησκείας. Το «επιφανειακά παράλογο έθιμο», όπως ο ίδιος το χαρακτηρίζει, μας φανερώνει ένα βαθύ νόημα και μια αναγκαία λειτουργία. Έχει τεράστια βιολογική σημασία για την ανθρώπινη οικογένεια να αποτελείται και από μητέρα και από πατέρα. Ο ίδιος καταλήγει για το έθιμο της αρρενολογίας:

Εάν τα παραδοσιακά έθιμα και κανόνες εδραιώνουν μια κοινωνική κατάσταση στενής ηθικής συνάφειας ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί, και εάν όλα τα παραπλήσια έθιμα σκοπό έχουν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του άντρα στο παιδί του, τότε η αρρενολογία... έχει σημαντική αξία και παρέχει το αναγκαίο ερέθισμα και την έκφραση των πατρικών τάσεων (σελ. 216).

Παρά το γεγονός ότι οι Paige και Paige (1982) αναφέρουν ότι ο ίδιος ο Malinowski δεν ανέφερε την τελετουργική αρρενολογία στην θεωρία του, οι ίδιοι δίνουν πληροφορίες για την ερμηνεία της τελετουργικής αρρενολογίας μέσα από την ανιπαράθεση των θεωριών του Malinowski, του Radcliff-Brown και του Homans. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Malinowski η

εκδήλωση των τελετουργιών εξυπηρετεί στην μείωση του άγχους που προκύπτει από την αβεβαιότητα σχετικά με το αποτέλεσμα συγκεκριμένων πράξεων. Ο Radcliffe-Brown θεωρεί ότι οι τελετουργίες παράγουν άγχος, εφόσον τα άτομα ανησυχούν για το κατά πόσο η εκδήλωση της τελετουργίας αντιστοιχεί στις κοινωνικές προσδοκίες. Ο Homans θεωρεί ότι οι δύο παραπάνω θεωρίες δεν είναι αντιφατικές, εφόσον ο Radcliffe-Brown πάει ένα βήμα παραπέρα από τον Malinowski. Εάν η θεωρία του Malinowski εφαρμοστεί στην περίπτωση της αρρενολοχείας, τότε υποδηλώνεται ότι ο άντρας αισθάνεται άγχος για τη γέννηση του παιδιού του και συγκεκριμένες τελετουργίες τον βοηθούν στη μείωση αυτού του άγχους. Το επιχείρημα του Radcliffe-Brown προσθέτει ότι, εάν οι τελετουργίες δεν εκδηλωθούν σωστά, τότε το άτομο συνεχίζει να έχει άγχος.

Μια διαφορετική προοπτική προσφέρει η θεώρηση του Levy-Strauss (1977), ο οποίος υποστηρίζει ότι για την ερμηνεία της τελετουργικής αρρενολοχείας,

...είναι λάθος να υποστηρίζεται ότι ο άντρας παίρνει εκεί την θέση της λεχώνας. Άλλοτε άντρας και γυναίκα πρέπει να παίρνουν τις ίδιες προφυλάξεις, γιατί ταυτίζονται με το παιδί τους το οποίο για εβδομάδες ή και μήνες ύστερα από τη γέννηση του είναι εκτεθειμένο σε σοβαρούς κινδύνους. Άλλοτε...ο άντρας πρέπει να παίρνει σοβαρότερες προφυλάξεις από τη γυναίκα του, γιατί...το πρόσωπο του άντρα είναι εκείνο που ιδιαίτερα ταυτίζεται με το πρόσωπο του παιδιού: και στη μια και στην άλλη περίπτωση, ο πατέρας δεν παίζει το ρόλο της μητέρας, παίζει το ρόλο του παιδιού (Levy-Strauss, 1977, σελ. 299-300).

Θεωρία της «συμπνευτικής μαγείας»: Στο πλαίσιο της θεωρίας της «συμπνευτικής μαγείας», το 1865 ο E.B. Tylor (ή Taylor) θεώρησε ότι η τελετουργία της αρρενολοχείας αποτελεί την έκφραση ενός “μαγικού φυσικού δεσμού” (“magical physical link”) μεταξύ του πατέρα και του παιδιού ή την συμβολική διεκδίκηση της μεταξύ τους σύνδεσης και μια μορφή πρωταρχικής πρόληψης, όταν οποιαδήποτε δραστηριότητα προάγει την υγεία του πατέρα θεωρείται ότι συμβάλει και στην ευημερία του παιδιού (Dawson, 1929, παραπομπή από τους Mason & Elwood, 1995; παραπομπή από τον Lundell, 1999). Την ίδια χρονολογία, ο J.J. Bachofen πρότεινε μια θεωρία για τη δομή των σταδίων της πολιτισμικής ανάπτυξης και υπέθεσε ότι η τελετουργική αρρενολοχεία αναδείχθηκε κατά την εξέλιξη από την μητριαρχία στην πατριαρχία. Ο ίδιος ερμήνευσε την τελετουργική αρρενολοχεία ως μια τελετή υιοθεσίας που εκδήλωνε ο άντρας προκειμένου να αποκτήσει την κοινωνική αναγνώριση των νόμιμων δικαιωμάτων του προς το παιδί (παραπομπές από τον Lundell, 1999). Αργότερα ο Tylor πείσθηκε από την θεωρία του

Bachofen και την υιοθέτησε. Πιθανόν, οι δύο αυτές ερμηνείες συνοψίζονται στην Bachofen-Tylor Theory (Dawson, 1929, παραπομπή από τους Mason & Eilwood, 1995), κατά την οποία η τελετουργική αρρενολογία λειτουργεί για την προστασία των πατρικών δικαιωμάτων προκειμένου να δοθεί η ευκαιρία στους άντρες να επιδείξουν δημόσια τον ισχυρισμό τους για βιολογική πατρότητα. Όμοια, ο Du Tertre (1667, παραπομπή από τον Brochington, 1996, σελ. 517) αποδίδει τις τελετουργίες «στο φυσικό δέσιμο και την συμπόνοια του πατέρα και του παιδιού μεταξύ κάποιων φυλών που αρνούνται τον φυσικό αποχωρισμό των ατόμων» (μετάφραση δική μου). Οι ιθαγενείς της Νότιας Αμερικής όπως οι Guianas, οι Garibs, οι Arawakan Guayare και οι Βορειοδυτικοί και Κεντρικοί Ge της Ανατολικής Βραζιλίας πιστεύουν ότι το παιδί έχει ένα δυνατότερο, υπερ-φυσικό, δεσμό με τον πατέρα σε σχέση με την μητέρα και χρησιμοποιούν τις τελετουργίες αυτές προκειμένου να ενισχύσουν τον δεσμό αυτό (Columbia Encyclopedia).

Θεωρήσεις που βασίζονται σε μια σχέση συμπόνοιας και μοιράσματος ενός κοινού συναισθήματος για το παιδί μεταξύ των δύο συζύγων: Το 1911 ο Kunike πρότεινε ότι οι γυναίκες είχαν εφεύρει την τελετουργία της αρρενολογίας ως ένα μέσο/τρόπο για να κρατήσουν τους άντρες στο σπίτι προκειμένου να τις βοηθήσουν. Ο Ploss συμεριζεται την παραπάνω άποψη και προσθέτει ότι η γυναίκα δεν χρειάζεται τον σύζυγο προκειμένου να της φέρει θήραμα το οποίο δεν θα ήταν σε θέση να το περιποιηθεί εξαιτίας του τοκετού. Η τελετουργία της αρρενολογίας πιθανόν να αποτελεί έκφραση της στενής σχέσης μεταξύ των δύο συζύγων, μια σχέση που προκαλεί «μυστική συμπόνοια» («mystic sympathy») ανάμεσα τους, έτσι ώστε «οι δραστηριότητες του ενός αντανακλώνται στα τομήματα του άλλου». Όμοια, οι ίδιες τελετουργίες εκφράζουν το μοίρασμα ενός συναισθήματος μεταξύ του πατέρα και της μητέρας προς το κοινό τους δημιουργήμα. Ενδεχομένως, από την φυσική συμπόνοια κατά την τελετουργία αναπτύσσεται μια πνευματική πατρική αγάπη [Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (Λεξικό των Γερμανικών Δεισιδαιμονιών, μετάφραση δική μου), Fock, 1960; Ploss, 1912; Roth, 1893; Hartland, 1925, παραπομπές από τον Lundell, 1999]. Ο Lundell (1999) υποστηρίζει ότι η τελετουργία της αρρενολογίας αποτελεί ένα μοίρασμα, ένα δέσιμο, μια στενή, αν όχι μυστηριακή, συμπόνοια μεταξύ των δύο συζύγων. Για τον ίδιο, η παρουσία του πατέρα φαίνεται να είναι απαραίτητη για την εξισορρόπηση της «σφαίρας των εν δυνάμει απειλητικών θηλυκών δυνάμεων» (σελ. 102) ενώ η παρέμβαση των μαιών έχει οδηγήσει στην εξαφάνιση των τελετουργιών αυτών στην Σουηδία. Για την Rival (1998), το φαινόμενο της αρρενολογίας αποτελεί «μια τελετουργία «συν-γονεικότητας» (a ritual of "co-parenthood")», που αποτελείται από το ίδιο το ζευγάρι, οι συνέπειες της οποίας γίνονται εντονότερες για την κοινωνική κατάσταση του

πατέρα, εφόσον πρόκειται για την στιγμή της πλήρους ένταξης του ως μέλος του σπιτιού».

Εξηγήσεις που προσεγγίζουν το φαινόμενο σε σχέση με τις πολιτισμικές/κοινοτικές δομές και την διαφυλική κατανομή των ρόλων: Στα πλαίσια της συσχέτισης της τελετουργικής αρρενολοχείας με τις πολιτισμικές/κοινοτικές δομές, πρακτικές, κανόνες και την διαφυλική κατανομή ρόλων, μια πιθανή ερμηνεία του φαινομένου είναι η ταύτιση του πατέρα με την εγκυμοσύνη, το ίδιο το βρέφος, την μητέρα ή τον ρόλο της μητέρας εξαιτίας της δυσφορίας που έχει για τον δικό του ρόλο, ίσως επειδή το φαινόμενο είναι πιο έντονο στις κοινωνίες, όπου ο πατέρας δεν εμπλέκεται ενεργά στην ανατροφή των παιδιών (Billig & Meredith, 1975; Seel, 1987). Οι Paige και Paige (1973, παραπομπή από τον Lewis, 1982) θεωρούν ότι οι τελετουργίες της αρρενολοχείας εκδηλώνονται στις κοινωνίες στις οποίες οι νόμοι της κληρονομικότητας και οι κανόνες που αφορούν στις συζυγικές σχέσεις, δεν είναι ξεκάθαροι. Ωστόσο, οι Elwood και Mason (1994, παραπομπή από τους Storey, Walsh, Quinton & Wynne-Edwards, 2000) θεωρούν ότι τα συμπτώματα της «ανδρικής εγκυμοσύνης» παρουσιάζονται πιο συχνά στους πολιτισμούς όπου είναι ιδιαίτερα έκδηλη η στενή σχέση των δύο συζύγων και η πατρική φροντίδα. Ο Fock (1967, παραπομπή από τον Lewis, 1982) αναφέρει ότι οι τελετουργίες αρρενολοχείας συμβαίνουν στους πολιτισμούς με υψηλά βρεφικά και μητρικά ποσοστά θνησιμότητας, ενισχύοντας έτσι τις πεποιθήσεις για την μαγική σύνδεση μεταξύ των γονέων και του αγέννητου παιδιού. Προσπαθώντας να δώσουν την δική τους ερμηνεία, οι May & Pettip (1985) αναφέρουν ότι τα έθιμα αυτά μπορεί να αποκτούν σημασία καθώς «...οι πρωτόγονες κοινωνίες μεταβάλλονται από εκείνες όπου η καταγωγή βασίζεται στην μητρική μοίρα σε εκείνες που αναγνώριζαν επιπλέον και την πατρική μοίρα» (σελ.69). Η ερμηνεία αυτή παραπέμπει σε εκείνη του Tylor (1889, παραπομπή από τον Lewis, 1982) κατά τον οποίο οι τελετουργίες αυτές αποτελούν μια ένδειξη ότι η οικογενειακή δομή μέσα στην κοινωνία έχει “εξελιχθεί” από μια μητρική σε μια πατρική βάση. Οι Munroe και Munroe (1973, παραπομπή από τους May & Pettip, 1985, σελ. 70) προτείνουν ότι οι τελετουργίες της αρρενολοχείας δίνουν την δυνατότητα στους άντρες να αναπαραστήσουν τον γυναικείο ρόλο συμβολικά με ένα πολιτισμικά αποδεκτό τρόπο. Οι ίδιοι σημειώνουν ότι οι πρωτόγονοι πολιτισμοί που έχουν τελετουργίες αρρενολοχείας σπάνια έχουν και ιεροτελεσιές έναρξης της σεξουαλικής δραστηριότητας του άνδρα κατά την εφηβεία. Αυτό οδηγεί στην διαπίστωση ότι οι τελετουργίες της αρρενολοχείας και οι ιεροτελεσιές έναρξης της σεξουαλικής δραστηριότητας των αντρών υπηρετούν τον ίδιο σκοπό, δηλαδή την αναγνώριση/παραδοχή και λύση των συγκρούσεων και των πιέσεων/εντάσεων μεταξύ των σεξουαλικών ρόλων. Πιθανόν στο ίδιο

πλαίσιο εντάσσεται και η ευρύτερη ερμηνεία της Douglas (1975, παραπομπή από τον Lewis, 1982), κατά την οποία οι τελετουργίες υπάρχουν για τους συμμετέχοντες προκειμένου να εκφράσουν μια συμμετρία στην σχέση τους, ενώ είναι ολοφάνερο ότι η σχέση είναι μη-συμμετρική. Η ίδια θεωρεί ότι οι τελετουργίες αυτές μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο υπό την ταυτόχρονη θεώρηση πολλών επιπέδων, όπως ο συμβολισμός και ένα πλήθος κοινωνιολογικών προσεγγίσεων σε συνδυασμό με τις δια-προσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων, την διεκδίκηση μιας ιδιαίτερης σχέσης για ένα άτομο (πιθανόν τον πατέρα) καθώς και την δομή της κοινωνίας. Οι Mason & Eiwod (1995) αναφέρουν ότι ανεξάρτητα από τον τόπο και το χρόνο, το σημαντικό με την τελετουργική αρρενολογία είναι η κοινωνικά επιβαλλόμενη φύση της, προκειμένου τα άτομα να ενθαρρύνονται σε όμοια πρότυπα συμπεριφοράς. Οι ίδιοι ερευνητές θεωρούν ότι η τελετουργική αρρενολογία έχει ένα κοινωνικό σκοπό της, το γεγονός ότι λειτουργεί θετικά για την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής μέσω ενός ξεκάθαρα ορισμού των ατομικών ρόλων.

Σύνοψη, συζήτηση και συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, η μετάβαση στην πατρότητα, με τη επιβολή διατροφικών και/ή συμπεριφορικών απαγορεύσεων στον πατέρα, της πατρικής μίμησης των ωδινών και της επιλόχειας αδιαθεσίας και/ή της προστασίας της υγείας του νεογνού, στις πρωτόγονες κοινωνίες εκδηλώνεται με τελετουργίες που συνοψίζονται στον όρο «τελετουργική αρρενολογία». Η τελετουργική αρρενολογία έχει αναφερθεί για ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών πολιτισμών, με εξαίρεση της Αυστραλίας. Η χρονική στιγμή έναρξης της εκδήλωσης των διαφόρων μορφών αρρενολογίας εντοπίζεται κατά τα πρώιμα στάδια της εγκυμοσύνης και/ή συνηθέστερα στη διάρκεια του τοκετού και μεταγεννητικά. Σε πολλούς πρωτόγονους πολιτισμούς υπάρχουν δύο μορφές τελετουργικής αρρενολογίας: η προγεννητική και η μεταγεννητική αρρενολογία. Η πρώτη μορφή αρρενολογίας εκδηλώνεται προκειμένου να μεταφερθούν οι πόνοι του τοκετού από την γυναίκα στον σύζυγο μέσω της εναλλαγής ενδυμάτων μεταξύ των δύο συζύγων, της φυσικής παρουσίας του πατέρα ή της άμεσης φυσικής επαφής των δύο συντρόφων (με μυστηριακό/υπερφυσικό αλλά και με πρακτικό τρόπο). Ο σκοπός της δεύτερης μορφής αρρενολογίας είναι η προστασία του παιδιού από την ασθένεια που προκαλείται από την συμπεριφορά και/ή τη διατροφή του πατέρα (επειδή το σώμα του μικρού παιδιού είναι ακόμα διαπερατό), και σε κάποιες περιπτώσεις, και της μητέρας, επιβάλλοντάς τους ποικίλους περιορισμούς.

Παρά τον διαχωρισμό των δύο μορφών αρρενολογίας, η παραπάνω παρουσίαση των παραδειγμάτων τελετουργικής αρρενολογίας δείχνει ότι:

α) το φαινόμενο της τελετουργικής αρρενολοχείας παρουσιάζει έντονες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις φυλές που εκδηλώνεται,

β) τα χρονικά όρια των εκδηλώσεων των προγεννητικών και μεταγεννητικών τελετουργιών αρρενολοχείας είναι διαπερατά και διαφοροποιούνται ανάμεσα στις πρωτόγονες κοινότητες, όπου οι τελετουργίες αυτές λαμβάνουν χώρα (π.χ. σε κάποιες φυλές οι διατροφικές απαγορεύσεις επιβάλλονται πριν, και όχι μετά, τη γέννηση του παιδιού),

γ) σε κάποιες φυλές οι μεταγεννητικές τελετουργίες εκδηλώνονται στην απουσία των προγεννητικών τελετουργιών, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται τον αποκλεισμό της μεταγεννητικής εμπλοκής του πατέρα στην φροντίδα του παιδιού.

Οι ερμηνείες για την τελετουργική αρρενολοχεία προέρχονται από α) την Ψυχαναλυτική θεωρία, β) τη θεωρία της Τελετουργικής Μετάβασης, γ) την Ανθρωπολογική Ερμηνεία, δ) τη θεωρία της «Συμπονετικής Μαγείας», ε) τις θεωρήσεις που βασίζονται σε μια σχέση συμπόνοιας και μοιράσματος ενός κοινού συναισθήματος για το παιδί μεταξύ των δύο συζύγων, και στ) στις ερμηνείες που προσεγγίζουν το φαινόμενο σε σχέση με τις πολιτιστικές/κοινοτικές δομές και τη διαφυλική κατανομή των ρόλων.

Στην απουσία ενός επαρκούς αριθμού εμπειρικών μελετών για την τελετουργική αρρενολοχεία, η άσκηση κριτικής στις θεωρήσεις της ψυχαναλυτικής ερμηνείας είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι οι παραπάνω θεωρήσεις ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης είναι ακραίες, αφού πολλά από τα συμπτώματα της ανάγονται στους μηχανισμούς του ασυνείδητου. Πιστεύουμε ότι οι ψυχαναλυτικές ερμηνείες δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα επαρκή και οικουμενικό ερμηνευτικό πλαίσιο της τελετουργικής αρρενολοχείας, εφόσον ότι θεωρείται παθολογικό σε μια κουλτούρα, ιδιαίτερα στις μη-δυτικές κοινωνίες, μπορεί να είναι εντελώς φυσιολογικό ή ακόμα και επιβεβλημένο, σε κάποια άλλη. Οι παραπάνω υποθέσεις φαίνεται να ενισχύονται από την εξής αντίφαση: αναφέρθηκε παραπάνω ότι κάποιες θεωρίες ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης υποστηρίζουν ότι η απαγόρευση της σεξουαλικής δραστηριότητας κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και τη λοχεία, αντανakλούν ψυχολογικές συγκρούσεις στους άντρες και στις γυναίκες από το γεγονός της γέννας, και ιδιαίτερα από την αιμορραγία των γεννητικών οργάνων κατά τον τοκετό. Έτσι, οι έγκυες και οι λεχώνες διαχωρίζονται από τους άντρες και απέχουν από την σεξουαλική δραστηριότητα, είτε επειδή οι άντρες απεχθάνονται ασυνείδητα την αιμορραγία των γεννητικών οργάνων, είτε επειδή το αίμα κατά τον τοκετό κινητοποιεί το σύνδρομο του ευνουχισμού της γυναίκας και διεγείρει ασυνείδητες εχθρικές παρορμήσεις από τις οποίες οι άντρες θα πρέπει να προστατευτούν. Οι θεωρήσεις, όμως, αυτές φαίνεται να μην επιβεβαιώνονται για τους Marquesans στο Νησιώτι-

κο Ειρηνικό Ωκεανό, όπου, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αμέσως μετά τον τοκετό, οι δύο σύζυγοι έχουν σεξουαλική δραστηριότητα, προκειμένου να σταματήσει η ροή του αίματος από τη μήτρα.

Στο πλαίσιο των σύγχρονων δεδομένων της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, η θεωρία της «τελετουργικής μετάβασης», η θεωρία της «συμπονετικής μαγείας» αλλά και οι θεωρήσεις που βασίζονται στη σχέση συμπόνοιας και μοιράσματος ενός κοινού συναισθήματος για το παιδί μεταξύ των δύο συζύγων, φαίνονται ανεπαρκείς. Οι θεωρήσεις αυτές από τη μία πλευρά υπερτιμούν τις δραστηριότητες και τα συναισθήματα μεταξύ των δύο συζύγων, ενώ από την άλλη πλευρά υποτιμούν τη συναισθηματική εναρμόνιση του κάθε συζύγου με το βρέφος ως εάν αυτό να είναι ένας παθητικός δέκτης εκφράσεων. Χωρίς να θέλουμε σε καμία περίπτωση να υποβαθμίσουμε τη σημασία της επίδρασης των δυναμικών της συζυγικής σχέσης στην έκφραση των γονικών συναισθημάτων, θεωρούμε ότι πιθανόν αυτή η υποτίμηση να οφείλεται στην άγνοια για την έμφυτη δι-υποκειμενικότητα των νεογνών, δηλαδή την ικανότητα τους να συμμετέχουν κι εκείνα στο μοίρασμα των συναισθημάτων, της πληροφορίας, του ελέγχου της συνείδησης και της πρόθεσης που ανταλλάσσουν δύο πρόσωπα (Trevarthen, 1993, 1997). Ιδιαίτερα όσον αφορά στη θεωρία της «συμπονετικής μαγείας», ο Lewis (1982) αναφέρει ότι είναι απλώς περιγραφική και πολύ απλουστευτική, εφόσον, στην πραγματικότητα, οι τελετουργίες αυτές συμπεριλαμβάνουν διαρκώς και την μητέρα, η οποία συμμετέχει σε όμοιες ή συμπληρωματικές πρακτικές (άποψη που ενισχύεται από τα παραπάνω παραδείγματα από τους Warĩ και τους Huaorani Indians του Amazonian Ecuador). Όμοια, ο Menget (1979, παραπομπή από την Vilaça, 2002) αναφέρει ότι αυτή η «συμβολική αντικατάσταση» της μητέρας από τον πατέρα είναι σπάνια ή δεν υπάρχει και οι μεταγεννητικοί περιορισμοί αφορούν τον πατέρα στον ίδιο βαθμό που αφορούν και την μητέρα. Για τον ίδιο, οι τελετουργίες αυτές δεν περιορίζονται στον πατέρα, παρόλο που εκείνος είναι το πιο ορατό υποκείμενο.

Όσον αφορά στις ερμηνείες που προσεγγίζουν το φαινόμενο της αρρενολογίας σε σχέση με τις πολιτισμικές/κοινωνικές δομές και τη διαφυλική κατανομή των ρόλων, πιστεύουμε ότι πρόκειται για μονόπλευρες και ανεπαρκείς θεωρήσεις που υποτιμούν τη σημασία των ατομικών κινήτρων, χωρίς να θέλουμε σε καμία περίπτωση να υποβαθμίσουμε τη σημασία της επίδρασης που δέχονται οι άνθρωποι από τις κοινωνικές δομές – που άλλωστε οι ίδιοι δημιουργούν. Δεδομένου, λοιπόν, ότι «Ο άνθρωπος δεν είναι ένας παθητικός δέκτης που πάνω του καταγράφονται οι μετασχηματισμοί της ιστορίας...» (παραπομπή από τον πρόλογο του Παραδέλλη στον Malinowski, 1976, σελ. 18) αλλά ένας νους εξοπλισμένος με ένα σύνολο νοητικών δυνάμεων και ψυχολογικών χαρακτηριστικών που συντονίζονται από «ενδογενή κίνητρα», οι παραπάνω θεωρήσεις πιθανόν να αποδεικνύονται μονομερείς.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα σύγχρονα δεδομένα της Ανθρωπολογικής Ψυχολογίας παρουσιάζει η ανθρωπολογική ερμηνεία του Malinowski. Χωρίς καμία διάθεση υποτίμησης και αμφισβήτησης της αξίας και της συνεισφοράς της παραπάνω ερμηνείας στη γνώση για το φαινόμενο της τελετουργικής αρρενολοχείας, θεωρούμε ότι παρουσιάζει ανεπάρκειες, ασάφειες και αντιφατικά στοιχεία στα εξής σημεία:

1) Η ερμηνεία του Malinowski για την αρρενολοχεία παρουσιάζει την εξής αντίφαση: ενώ αναφέρεται συνεχώς στο συναισθηματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο πατέρας θα ανταποκριθεί με «αυθόρμητο ενδιαφέρον», «τρυφερή αφοσίωση» και «θετικά συναισθήματα» προς το παιδί, ο ίδιος θεωρεί ότι «Η κουλτούρα...εξαναγκάζει τον άντρα να υποταχτεί στη φυσική κατάσταση, να προσκατεύσει δηλαδή την έγκυο γυναίκα και να μοιράζεται το ενδιαφέρον...» (σελ. 213, η έμφαση δική μου). Το ερώτημα που εύλογα αναδύεται από τη θεώρηση του είναι πως κάποιος μπορεί να εκφράζεται αυθόρμητα όταν εξαναγκάζεται να το κάνει αυτό;

2) Ο Malinowski υποσημαίνει, έμμεσα ότι εφόσον ο πατέρας είναι προικισμένος με συγκεκριμένες ορμές που δεν επαρκούν για να εδραιώσουν τη φυσική πατρότητα, η τελετουργική αρρενολοχεία τη συμπληρώνει παρέχοντας έτσι το αναγκαίο ερέθισμα και την έκφραση των πατρικών τάσεων. Ωστόσο, ο ίδιος δεν παρέχει μια επαρκή εξήγηση σχετικά με το γιατί οι συγκεκριμένες αυτές ορμές δεν επαρκούν, για να εδραιώσουν τη φυσική πατρότητα.

3) Υπάρχει ένα σημείο της θεώρησης του Malinowski που φαίνεται να διαψεύδεται από τα σύγχρονα εμπειρικά δεδομένα. Αναφέρθηκε προηγουμένως ότι ο ίδιος θεωρεί ότι η πατρική ανταπόκριση δεν καθορίζεται από οργανικούς-φυσιολογικούς παράγοντες. Ωστόσο, σε μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη οι Storey, Walsh, Quinton & Wynne-Edwards (2000) πήραν μετρήσεις των ορμονικών συγκεντρώσεων και των αποκρίσεων στα βρεφικά ερεθίσματα των μελλοντικών και των νέων πατέρων προκειμένου να καθορίσουν εάν οι άντρες μπορούν να βιώσουν αλλαγές που παραλληλίζονται με τις δραματικές μεταβολές που συμβαίνουν στις έγκυες γυναίκες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι άντρες και οι γυναίκες βιώνουν όμοιες διαφορές των ορμονικών επιπέδων συμπεριλαμβανομένης της υψηλής συγκέντρωσης προλακτίνης και κορτιζόλης αμέσως μετά τη γέννηση και της χαμηλής συγκέντρωσης φυλετικών στεροειδών. Σύμφωνα με τους ίδιους, η υψηλή συγκέντρωση προλακτίνης προγεννητικά έχει συσχετιστεί στενά με την έναρξη της πατρικής συμπεριφοράς στα πουλιά. Η προγεννητική αύξηση της κορτιζόλης έχει συνδεθεί με τις μητρικές συμπεριφορές στοργής προς τα βρέφη. Η μείωση της τεστοστερόνης κατά τη μεταγεννητική περίοδο μπορεί να προκαλέσει αύξηση της πατρικής αποκριτικότητας.

4) Ένα τέταρτο σημείο κριτικής στην ερμηνεία του Malinowski αφορά

στη θεώρηση του ότι η αρρενολογία παρέχει το αναγκαίο ερέθισμα και την έκφραση των πατρικών τάσεων. Αυτό υποδηλώνει ότι η αρρενολογία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάβαση στην αποτελεσματική πατρότητα ή ότι η πατρότητα συρρικνώνεται στην αρρενολογία. Μια τέτοια σχέση αιτιότητας ή συνεπαγωγής θεωρούμε ότι είναι απόλυτη αφού η απουσία τελετουργικής αρρενολογίας δεν συνεπάγεται απαραίτητα και απόλυτα την αναποτελεσματική πατρότητα αλλά και το αντίστροφο, δηλαδή η αναποτελεσματική πατρότητα δεν έπεται της απουσίας της αρρενολογίας. Ταυτόχρονα, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι «...οι μόνοι παράγοντες που καθορίζουν τη συναισθηματική σιάση του πατέρα, συνδέονται με τη ζωή που έζησε με τη μητέρα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης...» (σελ. 215-216). Αυτό υποδηλώνει ότι η αρρενολογία δεν αποτελεί τον αποκλειστικό παράγοντα που θα καθορίσει την ποιότητα της πατρικής σχέσης. Η παραπάνω διατύπωση δείχνει ότι το συναισθηματικό πλαίσιο της συζυγικής σχέσης παίζει έναν καθοριστικό ρόλο στην πατρική ποιότητα, αναγνωρίζοντας, έστω και έμμεσα, την σημασία της επίδρασης των δυναμικών που εκφράζονται μέσα στην τριαδική οικογενειακή σχέση στην έκφραση της πατρότητας.

Μια πλευρά του παραλληλισμού μεταξύ της τελετουργικής αρρενολογίας και της δυτικής παραλλαγής του φαινομένου, δηλαδή του συνδρόμου της αρρενολογίας, παρέχει στοιχεία που φαίνεται να υπονομεύουν την απόλυτη σχέση μεταξύ εκδήλωσης αρρενολογίας και αποτελεσματικής πατρότητας. Το σύνδρομο της αρρενολογίας, με τη μορφή σωματικών συμπτωμάτων, εμφανίζεται στο 10% με 20% των μελλοντικών πατέρων. Αν πράγματι αυτό το ποσοστό πατέρων εκφράσουν αποτελεσματική πατρότητα, επειδή εκδήλωσαν τα συμπτώματα του συνδρόμου (έτσι όπως υποδηλώνει η θεώρηση του Malinowski), τότε τι γίνεται με το υπόλοιπο 80%-90% των μελλοντικών πατέρων. Αντιπροσωπεύει αυτό το ποσοστό τους πατέρες εκείνους που δεν θα ανταποκριθούν επαρκώς και με ευαισθησία στα βρέφη τους; Βέβαια όχι, εφόσον τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας υποδηλώνουν ότι οι πατέρες είναι το ίδιο ικανοί και ευαίσθητοι σύντροφοι για τα νεογνά και τα βρέφη όπως και οι μητέρες (Kokkinaki, 1998, 2002; Kokkinaki & Kugiamputzakis, 2000; Kokkinaki & Vasdekis, 2001).

Πιθανόν αυτός ο ισχυρισμός της ακραίας και μονόπλευρης αναγκαιότητας της αρρενολογίας στην έκφραση της πατρότητας να μπορεί να αποδοθεί στο χαρακτήρα της «ανδρικής ανθρωπολογίας» που επικρατούσε κατά το παρελθόν. Πρίν τη δεκαετία του 1970, η γυναικεία οπτική απουσίαζε από τις εθνογραφικές περιγραφές, οι οποίες ήταν φτωχές σε πληροφορίες για τη ζωή και τις δραστηριότητες των γυναικών. Οι περιγραφές αυτές ήταν γραμμένες από μια διπλή αρσενική σκοπιά: του ανθρωπολόγου και των πληροφοροητών του. Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι άνδρες ανθρωπολόγοι πρόβαλ-

λαν ασυνείδητα τον ανδροκεντρισμό τους στις κοινωνίες που μελετούσαν. Για παράδειγμα, η Annette Weiner στο έργο της *Women of value, men of renown: New perspectives on Trobriand exchange* (1976) [Γυναίκες με αξία, άνδρες με φήμη: Νέες προσεγγίσεις της ανταλλαγής στα νησιά Trobriand] δείχνει ότι η περιγραφή του Malinowski για τις ανταλλαγές των γυναικών στα νησιά Trobriand είναι παραπλανητική, αφού αποσιωπά και υποβαθμίζει τις γυναικείες δραστηριότητες και έτσι εξισώνει την κοινωνία με τους άνδρες και τις δραστηριότητές τους. «Η ανθρωπολογία των γυναικών», στις αρχές της δεκαετίας του 1970-από γυναίκες και για γυναίκες-ήταν η απάντηση σε μια ανθρωπολογία, που, ενώ φαινόταν ουδέτερη – ως προς τον φυσικό χαρακτήρα των κατά φύλο διαφορών-, αποκαλυπτόταν αρσενική (Μπακαλάκη, 1994). Με όμοιο τρόπο, οι θεωρήσεις του Malinowski για την τελετουργική αρρενολοχεία θεωρούμε ότι είναι ακραίες, μονόπλευρες, ανιφατικές, και σε κάποια σημεία, ασαφείς, εφόσον, ενώ επιφανειακά αναγνωρίζουν τη σημασία του συναισθηματικού πλαισίου και της συναισθηματικής εναρμόνισης της συζυγικής σχέσης (δηλαδή, έμμεσα και την συνεισφορά της γυναικείας/μητρικής παρουσίας) στην ποιότητα της πατρικής σχέσης, ουσιαστικά την αποσιωπούν στην τελική διατύπωση των απόψεων για την αρρενολοχεία, όπου η έμφαση δίνεται αποκλειστικά στην πατρική μίμηση των συμπτωμάτων της επιλόχειας αδιαθεσίας προκειμένου να εκφραστούν οι πατρικές τάσεις, δηλαδή ο άνδρας/πατέρας για τον ίδιο τον άνδρα/πατέρα. Παρόλα αυτά θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι υπό το πρίσμα της Ψυχαναλυτικής θεωρίας του Freud, οι έμμεσα διατυπωμένες απόψεις του Malinowski για τη συνεισφορά του συναισθηματικού πλαισίου και της συναισθηματικής εναρμόνισης της συζυγικής σχέσης στην ποιότητα της πατρότητας ιδιαίτερα κατά την πρώιμη βρεφική ηλικία είναι πρωτοποριακές.

Μέσα από την παραπάνω κριτική και τον προβληματισμό, η θέση μας είναι ότι η τελετουργική αρρενολοχεία αποτελεί μια πολυ-παραγοντικά εξαρτώμενη διαδικασία που δεν αφορά μόνο σε κοινωνικές και πολιτισμικές δομές και στην μετάβαση της προσωπικής κατάρτισης του συζύγου από άντρα/σύζυγο σε πατέρα ενός παιδιού, σύζυγο και αρχηγό μιας οικογενειακής μονάδας, αλλά ταυτόχρονα υποδηλώνει το μοίρασμα της εμπειρίας και του συναισθήματος της εγκυμοσύνης, του τοκετού – σε πραγματικό ή φαντασιακό επίπεδο -, της προστασίας του νεογνού/παιδιού, την ιδιαίτερη σχέση του πατέρα, της μητέρας (εφόσον ο άντρας έχει μεσολαβήσει προκειμένου εκείνη να αναλάβει την μητρότητα) αλλά και της συζυγικής τους πραγματικότητας, με το παιδί. Η υπόθεση ότι η αρρενολοχεία μπορεί να αποτελέσει την έκφραση του μοιράσματος της εμπειρίας, του συναισθήματος και του σκοπού της εγκυμοσύνης και του τοκετού βασίζεται στην εξής διαδοχή: α) η τελετουργία της αρρενολοχείας αποτελεί την μίμηση από το μέρος του πα-

τέρα πολλών στοιχείων του τοκετού κατά την γέννα της μέλλουσας μητέρας και, β) Η μίμηση αποτελεί μια μορφή διαπροσωπικής και διυποκειμενικής επικοινωνίας. Η διαπροσωπική επικοινωνία προϋποθέτει μοίρασμα της πληροφορίας που ανταλλάσσουν δύο πρόσωπα, μοίρασμα των συναισθημάτων, του ελέγχου της συνείδησης και της πρόθεσης. Προκειμένου τα άτομα να είναι ικανά να συμμετέχουν σε ένα τέτοιο μοίρασμα, θα πρέπει πρώτα να είναι σε θέση να εκδηλώνουν βασικά στοιχεία της ατομικής τους συνείδησης [υποκειμενικότητα (subjectivity)] και στην συνέχεια να προσαρμόζουν και να συντονίζουν ακίν τον υποκειμενικό έλεγχο στην υποκειμενικότητα των άλλων, δηλαδή να εκδηλώνουν διυποκειμενικότητα (intersubjectivity) (Trevarthen, 1979α). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο νεογνικός νους είναι εξοπλισμένος με ένα σύνολο νοητικών δυνάμεων και ψυχολογικών χαρακτηριστικών που συντονίζονται από «ενδογενή κίνητρα», δηλαδή εσωτερικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των ψυχολογικών δραστηριοτήτων, τα οποία εκδηλώνονται με τη μορφή συναισθημάτων (Trevarthen, 1993 α, 1993β, 1997).

Έχοντας εξηγήσει πως η θεωρία της έμφυτης διυποκειμενοκότητας θα μπορούσε να ερμηνεύει το ίδιο το φαινόμενο της τελετουργικής αρρενολογίας, ένα ερώτημα που εύλογα αναδύεται σε αυτό εδώ το σημείο είναι το εξής: Γιατί η θεωρία της έμφυτης διυποκειμενικότητας θα μπορούσε να αποτελεί ένα οικουμενικό ερμηνευτικό πλαίσιο της τελετουργικής αρρενολογίας; Η απάντηση προέρχεται από την υπόθεση του ίδιου του Trevarthen (1979β):

Εάν υπάρχει διυποκειμενικότητα ή κατανόηση μεταξύ των ανθρώπων που συντονίζει τις ανθρώπινες σχέσεις και επιβάλλει τη συνεργασία, σε επίπεδο επίγνωσης και σκοπού, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε την πιθανότητα ότι τα ανθρώπινα όντα γεινιούνται με ένα μηχανισμό κατασκευής/δημιουργίας της κουλτούρας. Αυτό υποδηλώνει ότι η διαδικασία της εκπαίδευσης, μέσα από την οποία τα σύμβολα, οι αξίες και τα σχήματα οποιουδήποτε πολιτισμού ανακαλύπτονται και μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, συντονίζονται επίσης στον νου των παιδιών (σελ. 531).

Ο ίδιος συνεχίζει:

Δεν μπορώ να σκεφτώ οποιοδήποτε πολιτισμικό κατασκεύασμα των ανθρώπων... που δεν εξαρτάται από την εκούσια μετάδοση και λήψη της γνώσης, των συμβόλων και των τεχνικών. Η ψυχολογική βάση για αυτήν την μετάδοση και τη λήψη δεν βρίσκεται μέσα στη γνώση, στα σύμβολα, στις τεχνικές, στις ιδέες ή στα σχήματα... Βρίσκεται (αναφερόμενος στην ψυχολογική βάση) μέσα στα κίνητρα των ανθρώπων προκειμένου να δώσουν την επίγνωση ή τις προθέσεις του άλλου... Ο τρόπος με τον οποίο τα βρέφη «μπαίνουν» στην αμοιβαία αναγνώριση με τους άλλους ανθρώπους και αναπτύσσουν την ικανότητα να συμμετέχουν σε μια συνεργατική εμπειρία με πείθει ότι ο απαιτούμενος μηχανισμός είναι ήδη δραστηριοποιημένος.. (σελ.569-570).

Συνοψίζοντας, κρίνουμε ότι η θεωρία της έμφυτης διυποκειμενικότητας θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ακόμα ερμηνευτικό πλαίσιο της τελετουργικής αρρενολοχίας. Μέσα στο πλαίσιο της θεώρησης αυτής, οι πατρικές συμπεριφορές μίμησης των ωδινών του τοκετού, της επιλόχειας αδιαθεσίας και της συμμόρφωσης στις διατροφικές και/ή συμπεριφορικές απαγορεύσεις της μητέρας, αποτελούν την έκφραση της έμφυτης τάσης για μοίρασμα της πληροφορίας και των συναισθημάτων, του ελέγχου της συνείδησης και της πρόθεσης, καθώς και του «εξοπλισμού» νοητικών δυνάμεων και ψυχολογικών χαρακτηριστικών της μητέρας, του πατέρα αλλά και του βρέφους, που συντονίζονται από ενδογενή κίνητρα, τα οποία εκδηλώνονται με τη μορφή συναισθημάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Biller, H. B. & Meredith, D. L. (1975) *Father Power*. New York: David McKay.
- Brockington, I. (1996) *Motherhood and mental health*. Oxford: Oxford University Press.
- Δραγώνα, Θ. (1999) Η μετάβαση στην πατρότητα. Στο *Μώρα και Μητέρες*, Δραγώνα, Θ. και Τσιάντης, Ι. (Εκδ) (σελ. 171-181). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Δραγώνα, Θ. & Ναζίρη, Δ. (1995). *Οδύοντας πρόστην πατρότητα Εξιχνίωση μιας παραγνωρισμένης πορείας*. Εξάντας, Τρίαψις Λόγος.
- French, S. (1995). Untitled. *New Statesman & Society*, 8 (347) [Database: Academic Search Premier].
- Kokkinaki, T. (1998). *Emotion and imitation in early infant-parent interaction: a longitudinal and cross-cultural study*. Ph.D thesis, Department of Psychology, University of Edinburgh, Scotland.
- Kokkinaki, T. (2002). A longitudinal, naturalistic and cross-cultural study on emotions in early infant-parent imitative interactions. *British Journal of Developmental Psychology*, 21, 243-258.
- Kokkinaki, T., Kugiumutzakis, G. (2000). Basic aspects of vocal imitation in infant-parent interaction during the first 6 months. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 18 (3), 173-187.
- Kokkinaki, T. & Vasdekis, V.G.S. (2001). A Cross-Cultural Study on Early Vocal Imitative Phenomena in Different Relationships. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 21 (2), 85-101.
- Levy-Strauss (1977). *Άγρια Σκέψη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Lewis, C. (1982) A feeling you can't scratch? The effect of pregnancy and birth on married men. In N. Beail & J. McGuire (Eds), *Fathers: Psychological Perspectives* (pp. 43-70). Great Britain: Biddles Ltd.
- Lewis, C, (1986) *Becoming a Father*. Milton Keynes: Open University Press.

- Lipkin, M., & Lamb, S. (1982) The couvade syndrome: an epidemiologic study. *Annals of Internal Medicine*, 96, 509-511.
- Lundell, T. (1999) Couvade in Sweden. *Scandinavian Studies*, 71 (1), 93-104.
- Malinowski, B. K. (1927). *Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Μπακαλάκη, Α. (1994). *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Mason, C., & Elwood, R. (1995). Is there a physiological basis for the couvade and onset of paternal care? *International Journal of Nursing Studies*, 32(2), 137-148.
- May, K. A. & Perrin, S. P. (1985). Prclude: Pregnancy and Birth. In F. W. Bozett & S.M.H Hanson (Eds), *Dimensionsof Fathering* (pp. 64-91). Boston: Sage.
- Munroe, R.L., & Munroe, R.H. (1981) Male pregnancy symptoms and sex-identity conflict in Nepal and Samoa. *The Journal of Social Psychology*, 115, 133-134.
- Paige, K. E., & Paige, J. M. (1981). *The Politics of Reproductive Ritual*. London: University of California Press.
- Parke, R. (1981) *Fathering*. Glasgow: Fontana Paperbacks.
- Rival, L. (1998). Androgynous parents and guest children: the Huaorani couvade. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(4), 619-642.
- Seel, R. (1987) *The Uncertain Father: Exploring Modern Fatherhood*. Bath: Gateway Books.
- Storey, A. E., Walsh, C.J., Quinton, R.L., & Wynne-Edwards, K. E. (2000) Hormonal correlates of paternal responsiveness in new and expectant fathers. *Evolution and Human Behaviour*, 21, 79-95.
- Stephens, W, N. (1982). *The Family in Cross-Cultural Perspective*. London: University Press of America.
- Trevarthen C. (1979α) Communication and cooperation in early infancy: a description of primary intersubjectivity. In M. Bullowa (Ed), *Before Speech: the beginnings of human communication* (pp. 321-347). London, Cambridge University Press.
- Trevarthen, C. (1979β). Instincts for human understanding and for cultural cooperation: their development in infancy. In M. von Cranach, K. Foppa, W. Lепенies and D. Plooij (Eds), *Human Ethology* (pp. 530-571). Cambridge: Cambridge University Press.
- Trevarthen, C. (1993α). The self born in intersubjectivity: an infant communicating. In U. Neisser (Ed.), *The perceived self: ecological and interpersonal knowledge of the self* (pp. 121-173). New York: Cambridge University Press.

- Trevarthen, C. (1993β). The function of emotions in early infant communication and development. In J. Nadel & L. Camaioni (Eds.), *New perspectives in early communicative development* (pp. 48-81). London: Routledge.
- Trevarthen, C. (1997). The nature of motives for human consciousness. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 4 (3), 187-221 (Special Issue, Part 2, December 1997: "The Place of Psychology in Modern Science", Ed. T. Velli).
- Vilaya, A. (2002). Making kin out of others in Amazonia. *Journal of Royal Anthropological Institute*, 8, 347-365.

Couvade in Primitive Society

Theano Kokkinaki¹

ABSTRACT

In the broad sense, transition to fatherhood through the sharing of labour between the two partners, paternal imitation of puerperal sickness and/or dietary and behavioural taboos imposed on father, is signified in some primitive societies with special ceremonies termed "ritual couvade". The aim of the present theoretical work is the description and the presentation of the interpretations that have been expressed for the phenomenon of "ritual couvade", in order to explore for an adequate interpretative frame in the light of Modern Developmental Psychology. The present work is structured as follows: in the first part, a historical review of the use of the term "couvade" is presented. The second part constitutes an effort to define "ritual couvade" and to describe the kinds and the variations of it in primitive societies. In the third part, a review of the interpretations on "ritual couvade" is presented. At the end of the article, a criticism of the inadequacy of these interpretations is followed by the expression of the hypothesis that the theory of "innate intersubjectivity" may constitute an interpretative frame worth of attention for this exceptionally interesting phenomenon.

KEY WORDS: *fatherhood, ritual couvade, prenatal/pseudo-maternal couvade, postnatal/dietetic couvade, theory of innate intersubjectivity*

1. Department of Psychology, University of Crete
nina@psy.soc.uoc.gr